

SAAMELAISEN VANHUSTYÖN TYÖKALUPAKKI

Miten toimin, kun asiakkaana on
saamelainen ikäihminen?

SaKaste- Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämisen rakenne - hanke

Hyvä lukija

Tämä sähköinen julkaisu on tehty SaKaste - Saamelaiden sosiaali- ja terveyspalvelut- kehittämisrakenteet ja toimintamallit - hankkeen aikana 1.11.2012 - 30.10.2013. Kehittämistyön lähtökohdina on ollut parantaa saamenkielisten ja kulttuuriin pohjautuvien vanhustenhuollon palveluiden laatua, vaikuttavuutta, saatavuutta sekä kaventaa alueellisia eroja. Tämä saamelaisen vanhustyön julkaisu on ensimmäinen saamelaiden kotiseutualueen yhteistyönä tehty opas, joka sisältää käytännön ohjeita, suosituksia siitä, miten saamelainen ikääntynyt voi säilyttää ja ylläpitää kieltään, kulttuuriaan ja identiteettiään vanhustalvelujen asiakkaana. Ohjeistus esitetään otettavaksi käyttöön saamelaiden kotiseutualueen kunnissa ja muualla Suomessa.

Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyslautakunta kerää vuoden 2014 lopussa palautetta työkalupakin sisällöstä ja toimivuudesta, jonka perusteella työkalupakkia täydennetään ja päivitetään toimivammaksi. Työkalupakkiin toimitetaan puuttuvat liitteet alkuvuodesta 2014.

Kiitämme aktiivisia saamenkielisiä kehittäjäasiantuntijatyöntekijöitä, saamelaiden kotiseutualueen kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon johtavia virkamiehiä sekä vanhustyön ja kotipalvelun esimiehiä. Kiitämme myös kaikkia kehittämispäivillä puheenvuoron käyttäneitä asiantuntijoita, muita Pohjois-Suomen Kaste-hankkeen toimijoita, sosiaali- ja terveysministeriön edustajia sekä kaikkia yhteistyökumppaneitamme. Erytiskiiitos kuuluu Sámi Soster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Maggalle arvokkaasta asiantuntija-avusta ja vertaistuesta tämän kehittämisajan aikana.

Saamelaisen vanhustyön kehittäjäasiantuntijatiimin jäsenet:

Enontekiön kunta:

- Näkkäljärvi Anne-Maria, kehittäjäsosiaalityöntekijä, pohjoissaamen kieli
- Näkkäljärvi Pauliina, terveydenhoitaja, pohjoissaamen kieli
- Vanhapiha Anni-Marja, lähihoitaja, pohjoissaamen kieli

Inarin kunta:

- Kirjarinta Maarit, terveydenhoitaja/PaKaste-hanke, pohjoissaamen kieli
- Laiti Mirja, avohoidon johtaja, pohjoissaamen kieli
- Lantto Armas, kylätyöntekijä, pohjoissaamen kieli
- Lintula Sointu, lähihoitaja, koltansaamen kieli
- Magga Birgitta, lähihoitaja, kotipalvelu, pohjoissaamen kieli
- Nuppula Merja, lähihoitaja, inarinsaamen kieli
- Porsanger, Markku, kylätyöntekijä, koltansaamen kieli
- Sverloff, Ari, kylätyöntekijä, koltansaamen kieli

Utsjoen kunta:

- Aikio Elle, terveydenhoitaja, pohjoissaamen kieli
- Eriksen Heidi, johtava terveyskeskuslääkäri, pohjoissaamen kieli
- Guttorm Aslak, toiminnanohjaaja, pohjoissaamen kieli
- Halonen Klemet, Auttaja Aslak, pohjoissaamen kieli

- Niittyvuopio Kirsti, hoivatyöntekijä, pohjoissaamen kieli
- Nousuniemi Jouni Esa, Auttaja Aslak, pohjoissaamen kieli
- Vuolab Marketta, hoivatyöntekijä, pohjoissaamen kieli
- Vuolab Sari, sairaanhoitaja, pohjoissaamen kieli

Sodankylän kunta:

- Guttorm Eija, lähihoitaja, kotipalvelu, pohjoissaamen kieli
- Mukku Inga, vanhustyön koordinaattori, PaKaste II
- Tervo Sari, lähihoitaja, kotipalvelu, pohjoissaamen kieli

SámiSoster ry:

- Magga Ristenrauna, toiminnanjohtaja

Saamelaiskäräjät:

- Moilanen Irmeli, hankekoordinaattori, SaKaste-hanke
- Ruotsala Pia, sosiaali- ja terveysihteeri

Saamelaisten kotiseutualueen kuntien sosiaalitoimen, terveydenhuollon, vanhustyön ja kotipalvelun johtavat virkamiehet ja esimiehet.

Lisätietoja

Pia Ruotsala, sosiaali- ja terveysihteeri, Saamelaiskäräjät. puh. 040 726 2688 [pia.ruotsala \(at\) samediggi.fi](mailto:pia.ruotsala@samediggi.fi)

Tämä Saamelaisen vanhustyön työkalupakki on tehty avuksi sinulle, joka työskentelet saamelaisten ikääntyneiden parissa. Sisältö perustuu pitkälti kokemusperäiseen tietoon, jossa asiantuntijoina ovat toimineet saamelaisten kotiseutualueen saamenkieliset sosiaali- ja terveysalan työntekijät.

Työkalupakin avulla

- **Saamen kieli ja kulttuuri tulevat näkyviksi hoitotyössä. Oman taustan merkitys ja hoitotyön laatu korostuvat.**
- **Voit huomioida paremmin saamelaisen ikääntyneen tarpeet ja asiakas saa mahdollisuuden vaikuttaa omaan hoitoonsa kotipalvelussa, palveluasumisessa, tehostetussa palveluasumisessa ja laitoshoidossa.**
- **Saat käytännön ohjeita, suosituksia siitä, miten saamelainen ikääntynyt ihminen voi säilyttää ja ylläpitää kieltään, kulttuuriaan ja identiteettiään.**
- **Ohjekirjasen avulla voit perehdyttää työyhteisöosi tulevan työntekijän.**
- **Työkalupakista saat helposti ja nopeasti käsityksen siitä, mitä saamelaisen vanhustyö työpaikallasi tarkoittaa.**
- **Saamelaisen ikääntyneen omaisten vaikutusmahdollisuudet hoitoon paranevat.**
- **Jokaisen luvun kohdalla on koko saamelaisten kotiseutualueella tehtävää vanhustyötä koskevaa tietoa ja ohjeita. Lisäksi on tila, johon on voit täydentää omia työpaikkakohtaisia käytäntöjä.**

Sisällysluettelo

1. Kulttuuritausta

- 1.1 Saamelaiset alkuperäiskansana 6
- 1.2 Saamen kielen ja kulttuurin merkitys hyvinvoinnille 9

2. Elämänhistoria, elämänehdot ja vuorovaikutus

- 2.1 Saamelainen ikääntynyt ihminen - yhteisön voimavarana 12
- 2.2 Muistelu, tarinat, kertomukset ja joiut 15

3. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen

- 3.1 Saamelainen puhekuulttuuri ja kommunikointitavat 18
- 3.2 Saamelaisten tottumusten ja menettelytapojen huomioiminen 20

4. Arjesta selviytyminen ja toimintakyvyn edistäminen

- 4.1 Saamelaisen elämäntavan ja vuotuiskierron huomioiminen 23
- 4.2 Muistisairauden huomioiminen 26
- 4.3 Kuntouttava työote 28
- 4.4 Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen 30

5. Saamelainen ikääntynyt vanhustenhuollon asiakkaana

- 5.1 Hoito- palvelusuunnitelma 34
- 5.2 Kotihoidon asiakkaana 37
- 5.3 Siirtyminen kotoa palveluasumiseen/laitoshoitoon 39
- 5.4 Tehostetun palveluasumisen/laitoshoidon asiakkaana 41
- 5.5 Uskonto, kuolema ja surutyö 43

6. Sosiaali- ja terveydenhuoltohenkilöstö

- 6.1 Saamen kielen käyttäminen 48
- 6.2 Työntekijän perehdyttäminen, ohjaus ja tukeminen 51
- 6.3 Sosiaali- ja terveydenhuoltohenkilöstön vastuu 53
- 6.4 Palveluista tiedottaminen 55

7. Liitteet 56

1. Kulttuuritausta

1.1 Saamelaiset alkuperäiskansana

Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, joka asuu Norjan, Ruotsin, Venäjän ja Suomen alueilla. Saamelaisilla on oma historia, kieli, kulttuuri, elinkeinot, elämäntapa ja identiteetti. Saamelaisten kotiseutualuetta Suomessa ovat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnan alueella Lapin paliskunnan alueet. Saamen kansa on yhtenäinen kansa, jolle yhteydet rajojen yli ovat tärkeitä.

Perustuslaki turvaa saamelaisille Suomen ainoana alkuperäiskansana oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin ja niitä koskevaan itsehallintoon saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvat saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus ja metsästys. Lisäksi kulttuuri-ilmaus tarkoittaa joikumusiikkia, saamen käsityötä, saamelaistaidetta, kertomaperinnettä ja myyttejä, kirjallisuutta, saamenkielisiä paikannimiä sekä saamelaista rakennusperinnettä (mm. kodat, kammit, erityyppiset aitat). Lisäksi saamelaiseen muinaisuskoon kuuluva uhraaminen seidoille on kulttuuri-ilmaus. Uudemmat kulttuuri-ilmaukset tarkoittavat modernia saamelaismusiikkia, teatteria ja elokuvataidetta. Suomessa puhutaan kolmea eri saamen kieltä. Pohjoissaame on saamen kieliryhmistä suurin ja sitä puhutaan Suomen lisäksi Ruotsissa ja Norjassa. Inarin- ja koltansaamea puhutaan pääsääntöisesti vain Inarin kunnan alueella.

Luonto on saamelaisille aineellisen ja henkisen kulttuurin perusta. Saamelaisten arvojen, ajattelutapojen ja perinteisen elämäntavan mukaan luontoa tulee säilyttää ja käyttää siten, että se elättää ihmiset, antaa toimeentulon. Saamelaiset eivät ole pyrkineet muuttamaan luontoa vaan he ovat sopeutuneet siihen. Saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin, poronhoito, kalastus, metsästys, luonnontuotteiden keräily ja duodji, perustuva elämäntapa ovat aina olleet riippuvaisia laajojen perinnealueiden käytöstä kestäväällä tavalla. Saamen kansan perusta on äidinkielessä, sillä kieli on kansan muisti, joka säilyttää ja kuljettaa kulttuuriperintöä.

Saamelaiset ovat asuneet ja käyttäneet samoja kotikenttiään ja laidun- ja kalastusalueitaan pitkään. Heille on muodostunut luontoon, perinteiseen elämäntapaan, perinnetiedon ja perinteisen ajattelusisältöön pohjautuvat normit ja säännöt, jotka vielä nykyäänkin ohjaavat perheiden, sukulaisten ja yhteisöjen sosiaalisia suhteita.

<i>Maa on erilainen kun siinä on asunut vaeltanut</i>	<i>nähty päivän laskevan nousevan katoavan ilmestyvän</i>
<i>hikoillut palelluttanut</i>	<i>maa on erilainen kun tietää täällä juuret ja tyvi</i>

(Nils-Aslak Valkeapää)

LISÄTIETOJA

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Saamen kielilaki 15.12.2003 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>

Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>

Pohjoismainen saamelaissopimus

http://www.regjeringen.no/upload/AID/temadokumenter/sami/sami_samskonvensjonen_finsk_H-2183%20F.pdf

Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=67435&contentlan=1&culture=fi-FI>

Asetus kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen voimaansaattamisesta ja sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 2/1998

Kansalaisyhteisöitä ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=67713&contentlan=1&culture=fi-FI>

Asetus kansalaisyhteisöitä ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen sekä siihen liittyvän valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta 8/1976

YK:n alkuperäiskansoja koskeva julistus

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=252614&contentlan=1&culture=fi-FI>

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva Eurooppalainen peruskirja

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=66823&contentlan=1&culture=fi-FI>

Asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta 23/1998

Saamelaiset Suomessa ja naapurimaissa:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=105&Itemid=167

Inarinsaamelaiset: <http://www.samimuseum.fi/anaras/yleistietoa/yleistietoa.html>

Kolttsaamelaiset: <http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/>

<http://www.saaminuett.fi/kolttsaamelaiset.html>

Saamelaiskulttuurin tietopankki suomeksi Helsingin yliopiston saamentutkimus.

http://www.helsinki.fi/~sugl_smi/senc/index.htm

Alkuperäiskansa neljän valtion alueella Alkuperäiskansojen oikeuksien osaamiskeskuksen sivusto <http://www.galdu.org/web/index.php?sladja=...=25&giella1=spa>

City sámít/-yhdistys.Helsinki. <http://www.citysamit.net/>

Oulu sámít/Oulun saamelaisyhdistys. Oulu. <http://www.geocities.com/oulusamit/>

Sámi siida. Ohcejohka/Utsjoki. <http://www.samisiida.org/>

Sámi nuorat/Saamelaisnuoret. <http://www.same.net/~ssn/index.html>

Saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin opiskelijat. <http://www.student oulu.fi/~gieku>

Anaráškielâ servi/Inarinsaamenkielen yhdistys. <http://www.anaraskielaservi.fi>

<http://casle.fi/index.php>

Sámi Soster. <http://www.samisoster.com/>

Saa' mi Nue'tt -kolttsaamelainen yhdistys. <http://www.saaminuett.fi>

Kirjaston saamelainen erikoiskirjasto. <http://www.rovaniemi.fi/?Deptid=15790>

Lappi girjerádju/Lapin kirjastot. <http://www.lapinkirjasto.fi/>

Kirjallisuus:

Eidheim, H & Stordahl, V (toim.) 2007. Kulttuuritietoisia kohtaamisia Sosiaali- ja terapiatyöstä Juuso, B-E 2001. Saamelaisten kielelliset oikeudet sosiaali- ja terveydenhuollossa. Pro Gradututkielma. Lapin yliopisto, Julkisoikeus.

Kokko, Kai T. (toim.) 2010. Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta. Rovaniemi. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja B no 30.

Lehtola, V-P 1997. Saamelaiset - historia, yhteiskunta ja taide. Kustannus Puntsi, Jyväskylä.

Sanila, T 2007. Kolttsaamelainen huominen: keitä me olemme ja mihin olemme menossa. Pro Gradututkielma. Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta.

1.2 Saamen kielen ja kulttuurin merkitys hyvinvoinnille

Saamelaisten ikäihmisten palveluissa omakielisyys ja saamelainen elämäntapa korostuvat, koska vanhustyössä asiakaskohtaukset ovat henkilökohtaisella tasolla. Ihmisellä on tarve tulla ymmärretyksi oman kulttuurinsa jäsenenä. Kieli on ihmisen ajattelun ja vuorovaikutuksen perusta. Kielen avulla ihminen tulee tietoiseksi itsestään, muodostaa omat käsityksensä ja myös kommunikoi toisten kanssa.

Jokaisella ihmisellä on oma kieli- ja kulttuuritausta, joka määrittelee hänen identiteettiään. On tärkeää tunnistaa ihmisen kulttuuritausta. Saamelaisasiakkaalla tulee olla luottamus siihen, että hän voi elää kulttuurinsa mukaista elämää ja käyttää omaa äidinkieltään ja puhua omaan kulttuuritaustaansa liittyvistä asioista.

Äidinkieli on sydämen kieli, kieli, jolla ihminen ajattelee, puhuu, kirjoittaa ja näkee unia. Kieli on oleellinen osa identiteettiä. Saamen kieli pysyy elävänä, kun sitä käytetään kaikissa arkipäivän tilanteissa. Vaikka työntekijä osaisi vain muutamia saamen kielen sanoja, aina kannattaa yrittää puhua saameksi. Osittainkin saamen kielen käyttö on parempi, kuin ei ollenkaan. Saamen kielen käyttö osoittaa kunnioitusta asiakkaan kulttuuritaustaa kohtaan.

Saamelaisen vanhustyön hyvän hoidon ja hoivan tavoitteena on, että iäkkäiden saamelaisten oma kieli ja kulttuuri tunnustetaan kaikissa hoito- ja hoivapalveluissa. Erityisesti ikääntynyt muistisairas asiakas tarvitsee henkilöstöä avuksi ymmärtämään ja ylläpitämään identiteettiään ja minäkuvaansa.

Joskus asiakas voi käyttäytyä niin, että hänet voidaan tulkita ”hankalaksi asiakkaaksi”. Kysymyksessä voi olla suomenkielen taitonsa kadottanut ikäihminen, joka on hämillään siitä, että ei tiedä mitä milloinkin tapahtuu, kun kukaan ei selitä asioita hänelle omalla äidinkielellä.

On tärkeää, että saamelaisten ikäihmisten kanssa työskentelevällä henkilöllä on kulttuuriymmärrystä, joka muodostuu tiedosta, ajattelusta, asenteista ja käyttäytymisestä. Tämän ymmärryksen tuoma osaaminen osaltaan ylläpitää ja edistää saamelaisena asiakkaan kielen ja kulttuurin säilyttämistä. Asiakkaalla on tunne siitä, että joku välittää ja, että hän on arvokas ihminen osana perhettään, sukuaan ja yhteisöään.

LISÄTIETOJA

Saamen kielet, Saamelaiskäräjät.

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=167

Saamen kielet, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://www.kotus.fi/?s=207>

Norden pohjoismainen kulttuuripiste.

<http://www.kulturkontakt nord.org/motesplats/fi/pohjola/pohjoismaiden-kielet/saamen-kielet>

Saamelaisten elinkeinot, Saamelaiskäräjät.

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=167

Yle- Sápmi radio- ja TV-lähetysajat ja kanavat: http://yle.fi/uutiset/yle_sapmi_nyt/6611869

Uutisia Suomen puolelta saameksi ja suomeksi. www.samiradio.fi

Kuuntele saamenradion lähetyksiä suorana. <http://areena.yle.fi/suora>

Katso saamenkieliset tv-uutiset. Suomenkielinen tekstitys. www.yle.fi/uutiset

Ávvir.Saamenkielinen lehti.<http://www.minaigi.no> ja www.avvir.no

Uutisia Norjan puolelta norjaksi ja saameksi.www.nrk.no/sami

Uutisia Ruotsin puolelta.<http://www.sr.se/sameradion>

Aikio, M 1988. Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä: kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910-1980. Helsingin yliopisto.

Aikio, M 2008. Kertomuksia lapsuudesta nykypäivään: saamelaisten isovanhempien kasvatukselliset elämäkertomukset. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta.

Magga, P B 2004. "Sie et voi olla muuta ko olet." Kasvatusantropologinen kuvaus saamelaisten maailmankuvasta ja identiteetistä. Pro Gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, Kasvatustiede.

Magga, Ristenrauna & Guttorm, Sari (toim.) 2009. Bálgá nala - Kulttuurisia erityispiirteitä etsimässä. SàmiSoster ry.

Lukkarinen Margita 2001. Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2001:1

Skutnabb-Kangas, Tove 1988. Vähemmistö, kieli ja rasismi. Painokaari Oy. Helsinki.

2. Elämänhistoria, elämänehdot ja vuorovaikutus

2.1 Saamelainen ikääntynyt ihminen - yhteisön voimavarana

Suku- ja perheyhteisöt ja vahva yhteenkuuluvaisuuden tunne ovat keskeisiä kulttuurisia tukipilareita saamelaisten elämässä. Saamelaisen suvun jäsenyys on yksi tärkeä osa asiakkaan identiteetistä, sillä se kiinnittää hänet perheeseen, sukuun, yhteisöön, kotipaikkaan ja -alueeseen. Lähisuku voi tarkoittaa serkkuja useaa polvea taaksepäin ja perhe tarkoittaa ydinperheen lisäksi mummoja, pappoja, setiä, enoja ja tätejä. Sukulaisten kesken on ollut tapana antaa apua toisille erilaisissa arkielämän toiminna.

Ikääntynyt ihminen on tärkeä voimavara perinteisen tiedon, kielen ja kulttuurin ylläpitämisessä ja siirtämisessä. Saamelainen perinteinen tieto tarkoittaa niitä kirjoittamattomia sääntöjä, kieleen, elinkeinoin ja luontoon liittyvää perinteistä tietoa, mitä ei löydy kirjoista.

Saamelaisella ikääntyneellä ihmisellä on erilaisia yhteisöllisiä rooleja: vanhempana, isovanhempana, sukulaisena sekä kummina ja kaimana. Näiden moninaisten rooliensa kautta hän antaa jälkipolvilleen vahvat kielelliset ja kulttuuriset juuret. Perinteinen paikallistieto, luonnonkäyttötavat ja perinteinen tieto luonnosta siirtyvät ja säilyvät sukupolvien yli kielen, arkipäivän työtehtävien, kokemusten ja havaintojen myötä. Osa saamelaisesta perintetiedosta on sellaista, että sen oppii parhaiten käytännön askareiden yhteydessä.

Sukupolvien välinen kanssakäyminen kuuluu olennaisena osana saamelaiseen yhteisöllisyyteen. Ikäihmisillä on keskeinen rooli lasten yhteisvastuullisessa yhteisöllisessä kasvatuksessa. Perinteisesti saamelaisperheissä vanhemmilla, isovanhemmilla ja lapsilla on läheinen suhde, joka muodostuu yhteisten päivittäisten askareiden lomassa. Lapsia ohjataan ja neuvotaan samalla kun tehdään päivittäisiä askareita. Perinteisen tiedon säilyttämisen kannalta tärkeintä on, että se sukupolvien ketju säilyy.

On tärkeää, että vanhustyön palvelujärjestelmä tiedostaa ja ylläpitää tätä saamelaisen ikääntyneen ihmisen asemaa *omassa sosiaalisessa ympäristössään* silloinkin, kun hän on kotihoidon, palveluasumisen tai laitoshoidon asiakkaana. Työntekijän on hyvä tiedostaa asiakkaan historia ja asema perheessä, suvussa ja yhteisössä. Suunnitellut, toistuvat tapaamiset nuorempien ikäpolvien edustajien kanssa, kannattaa merkitä työyhteisön toimintasuunnitelmiin ja kalentereihin.

Perheen ja suvun käyttäminen suunnitellusti ja jäsenellisesti vanhustyön voimavarana lisää yhteisöllisyyttä, luontevia suhteita ja luonnollista kanssakäymistä henkilöstön ja asiakkaiden perheiden välillä.

LISÄTIETOJA

Eidheim, H & Stordahl, V (toim.) 2007. Kulttuuritietoisia kohtaamisia Sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Kilpeläinen, t 1998. Saamelainen vanhuus, ikäkokemuksista yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen orientaatioon. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Länsman, J 2002. Kahden kulttuurin keskellä. Tutkimus saamelaisesta perhekulttuurista. Pro gradu - tutkielma. Lapin yliopisto, Sosiaalityö.

Magga, M 2002. Saamelaisnaisten identiteetin kehitys: elämäkertatutkimus Itä-Enontekiön yhteiskunnallisista muutoksista 1940 - 2000.

Magga, Ristenrauna & Guttorm, Sari (toim.) 2009. Bálgá nala - Kulttuurisia erityispiirteitä etsimässä. SàmiSoster ry.

Kuva: Ulla Isotalo, SogSakk.

2.2 Muistelu, tarinat, kertomukset ja joiut

Muistelu on kulttuuriperinnön, kokemusten ja perinteisen tiedon siirtämistä sukupolvelta toiselle. Joiku-, livdet-, leuddiperinteen sekä kertomaperinteen avulla saamelaiset ovat siirtäneet perinteisen tietoa seuraaville sukupolville. Tämä tieto on paikallista tietoa luonnosta, kotipaikoista, ihmisistä, suvuista ja yhteisöistä. Yleensä kertomuksen pohjana on todellinen tapahtuma, mitä muistellaan kertomalla. Tarina voi olla osittain totta, omakohtainen tai liittyy tiettyyn henkilöön, perheeseen, sukuun, eläimeen, omaan elinpiiriin ja kotipaikkoihin. Sisältö on yleensä usein laajempi, mitä varsinaiset sanat kertovat. Tarinoihin sisältyy usein opetus.

Pohjoissaamelaisilla joiku, inarinsaamelaisilla livdet ja kolttasaamelaisilla leuddit ovat sanallisen kerronnan lisäksi myös tapa muistella ja kertoa tarinoita. Kielikuvat ovat tyyppillisiä joiuille, livdeille ja leuddeille. Näiden avulla tietoa on siirretty sukupolvelta toiselle. Joiut jaetaan uskonnollisiin ja maallisiin joikuihin. Keskeistä tässä tarinoinnissa on se, että joiun ja livden kohde omistaa tarinan. Kolttasaamelaisten leudd on pääasiassa improvisointia, joka kuvaa käsillä olevan hetken ainutkertaisena tilapäistuotteena laulettuna kertovana, vaikuttavana ja sankarillisena henkilötarinana. Sekä laulettu teksti että melodia muotoutuvat vasta esityksen aikana.

Muistot, lapsuudessa kuullut tarinat ja oma eletty elämä ovat yksi voimavara, jota vanhustyössä pyritään ylläpitämään muistelun ja kerronnan avulla. Muistelun avulla ikäihminen voi tiedostaa ja palauttaa mieleensä oman roolinsa saamelaisessa yhteisössä sekä sijoittaa itsensä sukupolvien ketjuun. Muistelu virkistää aivoja ja muistia, jolloin muisti kehittyy ja ennaltaehkäisee muistisairauteen sairastumista. Muistelu tukee saamelaisen iäkkään ihmisen identiteettiä. Itsetuntemuksen lisääntyminen antaa tunteen oman elämän hallinnasta. Muistelu voi poistaa tunteita kyvyttömyydestä ja siitä, että ei ole elämänsä aikana saavuttanut mitään. Muistelutyö antaa ikäihmiselle tunteen, että häntä kuullaan ja se tukee hänen voimavarojaan sekä oman elämän hallintaa.

Jokaisen ihmisen tarina on ainutlaatuinen ja arvokas. Muistelun merkitys on moninainen, jokaiselle henkilökohtainen. Muistelussa voi kiinnittää erityisesti huomiota niihin positiivisiin ja miellyttäviin kokemuksiin sekä virstanpylväisiin, joita asiakas on saavuttanut. Hyvät muistot omasta elämän ihmisistä, kotipaikoista ja luontoympäristöstä antavat voimaa. Vaikeiden muistojen kohdalla voi miettiä, että miten niistä on selvitty. Muistelussa ratkaisemattomiin asioihin ei kannata liiaksi paneutua.

Muistelu ja kertomukset asiakkaan kokemuksista, ihmisistä, eläimistä, kahdeksan vuodenajan ajankohtaista töistä ja luonnonilmiöistä, kotipaikoista ja ympäröivästä luonnosta on hyvä ottaa osaksi jokapäiväistä arkea. Toistuvat rutiinit, toiminta ja muisteluun herättäminen juttelemalla tuovat edellytykset sille, että asiakas aktivoituu muistelemaan omaa elettyä elämäänsä ja tutkiskelemaan hänelle itselleen tärkeitä ja muistamisen arvoisia asioita ja tapahtumia.

NÄIN MUISTELEN ASIAKKAAN KANSSA

- Muistelu ja kertomukset ovat tärkeä vuorovaikutuksen osa työntekijän ja asiakkaan välillä.
- Toiminta, tutut, esineet, valokuvat ja luottamukselliset suhteet luovat hyvät edellytykset muistamiselle.
- Asiakas muistaa konkreettisia tapahtumia, jotka ovat sidoksissa hänen kokemiinsa tunteisiin, elämyksiin, aikaan ja paikkaan.
- Asiakas muistelee sellaisia asioita, jotka ovat hänen omasta mielestään tärkeitä ja muistelemisen arvoisia. Ihmisen elämän erityiset käännekohdat jäävät hyvin muistiin.
- Muisti on valikoivaa, ja jotkut asiat ovat niin kipeitä, että asiakas ei välttämättä halua puhua niistä.
- Asiakas itse luottaa muistissaan oleviin tapahtumiin ja uskoo niiden todellisuuteen.
- Tiedän, että asiakkaan muistellessa joitain tiettyjä tapahtumia, hän samalla tulkitsee ja selittää itselleen mennyttä elämää uudelleen kertoessaan siitä toiselle henkilölle.
- Käytän muistelun ja kertomusten apuna asiakkaalle tuttuja tauluja, valokuvia, käyttöesineitä, käsitöitä, lapinpukua ja siihen kuuluvia asusteita.
- Muistelen asiakkaan kanssa toiminnan yhteydessä, esimerkiksi leipoessa, ruokaa laittaessa, kalastaessa, ym. talon askareiden yhteydessä
- Tiedän, että äänet, hajut, ruokien maistelu ja materiaalien tunnustelu voi innostaa ja auttaa muistelemaan.
- Muistelemme asiakkaan kanssa hänelle tärkeiden nimiä, ihmisten iä ja elämäkertoja
- Maalaamme ja kirjoitamme muistoja paperille.
- Piirrämme asiakkaan kanssa hänen sukupuunsa joko yhdessä suunnittelemalla tai valmiin pohjan avulla <http://papunet.net/pelit/sanatehtavat/sukupuu/>
- Huolehdin, että asiakkaalla on huoneessaan hänen ulottuvillaan paljon valokuvia elämänsä varrelta.
- Kiinnitän päivittäisten hoiva- ja hoitorutiinien yhteydessä asiakkaan huomion valokuviiin tai muihin esineisiin kyselemällä niistä. Tämä tuo positiivisuutta ja mielekkyyttä asiakkaan päivään ja samalla ehkäisee hoitotoimien tuomaa hämmennystä, turhautumista ja kiukkua.
- Katson yhdessä asiakkaan kanssa vanhoihin aikoihin sijoittuvia videoita ja elokuvia.
- Muistelen asiakkaan kanssa hänen omaa elämäkertansa; lapsuutta, nuoruutta, evakkoaikaa, allasevakkoa (Vuotson alue), Suonikylää, Petsamo (kolttasaamelaisilla)
- Pelaa asiakkaan kanssa sellaisia pelejä, jotka tukevat muistin toimintaa.

LISÄTIETOJA

Yle, dokumentteja saamelaisista, elävä arkisto:

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/kaijukka_22479.html#media=22480

Leuddit kertovat: <http://www.saaminuett.fi/kolttasaamelaiset/kulttuuri/leuddit-kertovat.html>

Inarinsaamelainen musiikki: <http://www.samimuseum.fi/anaras/kulttuuri/musiikki.html>

Joiusta: <http://www-db.helsinki.fi/cgi->

[bin/thw?\\${BASE}=saami&\\${HTML}=list&\\${OOHTML}=docu2&\\${SNHTML}=nosyn&\\${TRIPSHOW}=form=bi&TWN=0432](http://www-db.helsinki.fi/cgi-bin/thw?${BASE}=saami&${HTML}=list&${OOHTML}=docu2&${SNHTML}=nosyn&${TRIPSHOW}=form=bi&TWN=0432)

Saamelainen taide:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=75&Itemid=104

Muistelun merkitys. <http://www.e-mielenterveys.fi/ikaantyneet/ikamatka/>

Hirvonen, Vuokko 1995. Sydämeni palava. Johdatus saamelaiseen joiku- ja kertomaperinteeseen, taiteeseen ja kirjallisuuteen. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitoksen julkaisuja.

Kuvat: Aura Pieski

3. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen

3.1 Saamelainen puhekulttuuri ja kommunikointitavat

Saamelaisuus sisältää erilaisia kulttuuriin kuuluvia kommunikoinnin normeja ja sääntöjä.

Miten luottamuksellinen suhde rakennetaan? Miten onnistutaan kommunikoinnissa?

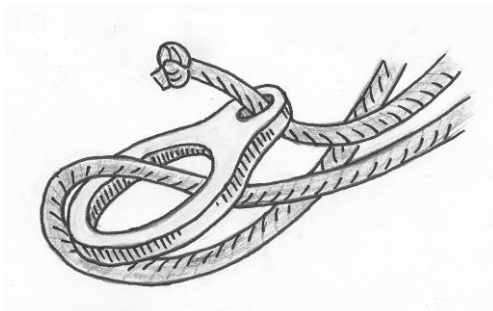
Saamelainen kommunikointitapa ei ole käskevää, osoittelevaa, määräilevää tai näkyvästi kontrolloimaan pyrkivää. Sen sijaan kieli on vivahteikasta, vähäeleistä mutta yksityiskohtaista. Asiakkaan voi olla vaikeaa kertoa ymmärrettävällä tavalla ajatuksiaan ja tuntemuksiaan sellaiselle henkilölle, joka ei tunne kulttuuriin sisältyvää puhekulttuuria ja kommunikointitapoja.

Ikääntyvän asiakkaan kohtaamisessa on tärkeää arvostava suhtautuminen, luottavaisen ja positiivisen ilmapiirin luominen.

Saamelaiseen puhe- ja kommunikointitapaan liittyy paljon erilaisia *kiertoilmaisuja*, jotka voivat mm. tarkoittaa sitä, että asioista puhutaan tarinoiden tai toisen ihmisen kautta. Asiaa voidaan lähestyä varovasti edeten ja jutustellen. Saamelaisten perhekeskeisyys ja yhteisöllisyys näkyvät myös tavallisissa arjen kommunikointitilanteissa. Yhteisöllisyys, perhe- ja sukulaisuussuhteet ovat saamelaisen ikääntyneen asiakkaan voimavara. Yhteisön tapana on auttaa toisiaan erilaisissa arkielämän tilanteissa. Joskus perheen ja suvun vaikeuksista ja ongelmista vaikeneminen estää asioiden esille ottamisen ja käsittelyn yhdessä.

Saamelaisessa puhekulttuurille on ominaista humoristinen ja leikillinen tapa esittää asioita. Vaikeita asioita tuodaan usein esille leikin ja huumorin varjolla. Asioista on helpompi puhua työn ja tekemisen lomassa. Kodin askareiden, ulkotöiden, kalastuksen tai muiden luonnossa tapahtuvien toimien yhteydessä vaikeammastakin asiasta puhuminen helpottuu.

Saamelaisten kommunikointiin liittyvät varautuneisuuden syyt voivat johtua osittain siitä ajasta, kun hallinnollinen järjestelmä yritti sulauttaa saamelaiset pääväestöön rajoittamalla saamen kielen käyttöä ja pitämällä saamelaisuutta vähempiarvoisena.

NÄIN ONNISTUN KOMMUNIKOINNISSA SAAMELAISEN ASIAKKAAN KANSSA

- Käyttäydyn ja kohtelen asiakasta hienovaraisesti, kunnioittavasti ja ystävällisesti.
- Käytän asiakkaan saamelaista *kutsumanimeä*, koska se sijoittaa asiakkaan hänen omaan paikkaansa ja omaan sukuun.
- Sinuttelen saamelaista asiakasta.
- Kysyn kuulumisia ja kuuntelen vastausta rauhassa ajan kanssa.
- Muistan, että ihminen on omassa asiassaan oikeassa.
- Käytän aktivoivaa kerrontaa, eli puhun siitä mitä asiakas on tehnyt aikaisemmin ja missä luonnonpaikoissa hän on kulkenut.
- Puhun aktiivisesti poronhoitoon, kalastukseen ja luonnon ilmiöihin liittyvistä asioista.
- Kommunikoin asiakkaan kanssa oman ymmärrykseni, kokemusteni ja koulutukseni lähtökohdista.
- Otan asioita puheeksi yhteisen toiminnan lomassa.
- En näytä asiakkaalle, että minulla olisi kiire johonkin.
- Odotan, että keskustelun aihe tulee asiakkaalta.
- Tiedostan, että kahdenkeskiset keskustelut ulkona ovat tärkeitä.
- En käytä työntekijän asemaa ja valtaa, vaan luon kohtaamistilanteen sellaiseksi, että asiakkaalla on turvallinen olo.
- Puhun rinnakkain asiakkaan kanssa, en aseta itseäni ylemmäksi tai alemmaksi.
- Tiedostan positiivisen sanattoman viestinnän merkityksen.
- Otan esille vanhoja asioita asiakkaan elämästä. Sellaisia muistoja ja käden töitä, jotka ovat jääneet muistin sopukoihin
- Laulan vanhoja, tuttuja virsiä ja lauluja asiakkaan kanssa, käytän apunani saamenkielisiä cd:tä ja äänikirjoja.
- Puhun ympäröivästä luonnosta.
- Puhun asiakkaan perheestä, suvusta ja kotipaikasta.
- Sallin hiljaisia hetkiä keskustelun aikana.
- Asiakastilanteessa on tärkeää tiedostaa ristiriitatilanteiden synnyn mahdollisuus ja tätä kautta pyrkiä ehkäisemään niitä ennakoimalla. Jos havaitsen, että asiakkaalla on huono päivä, ennakoin tilannetta antamalla asiakkaalle täyden huomioni, jolloin asiakkaalle tulee olo, että hänen asiansa on tärkeä ja merkityksellinen.
- Jos joudun ristiriitaan asiakkaan kanssa, silloin on tärkeä säilyttää maltti, pysyä rauhallisena sekä osoittaa äänenkäytöllä, että olen ymmärtänyt asiakkaan huolen/tunnetilan ja, että asiakkaan asia on minulle tärkeä. Myötäilen asiakkaan sen hetkistä tunnetilaa äänensävyllä ja sanoin. Ilmoitan, että olet häneen yhteydessä, kun tilanne on rauhoittunut. En riitele asiakkaan kanssa.

3.2 Saamelaisten tottumusten ja menettelytapojen huomioiminen

Saamelaisessa kulttuurissa ihmiskäsitys liittyy läheisesti perheeseen, yhteisöön ja luontoon. Luonto on osa ihmisen luontoa, jonka voi kokea ihmisen voimaksi. Täten ihmisen luontosuhteen heikentämistä (tasapainon rikkomista) seuraa perinteisen näkemyksen mukaan ihmisen voiman väheneminen.

Saamelaisten elämäntapojen muutos, luontaistalouteen perustuvasta paimentolaisuudesta, vuotuismuutosta, kalastuksesta, metsästyksestä ja keräilytaloudesta nykyiseen tekniseen ja tietoyhteiskuntaan on tapahtunut lyhyessä ajassa. Siitä huolimatta, että perinteiset elinkeinot elämäntavat ovat muuttuneet, ovat useat tavat, tottumukset ja menettelytavat käytössä nykyäänkin. Saamelainen ikäihmisen kanssa työskentelevän on hyvä huomioida nämä asiakkaan toiveet ja kohdella häntä tasavertaisena yksilönä kunnioittaen hänen kokemuksiaan ja näkemyksiään. Työntekijän on hyvä tiedostaa, että saamelaisen asiakkaan voimavarana toimivat kieleen, luontoon, perinteiseen elämäntapaan perustuvat *arvot, normit ja asenteet*.

Ihmisen nimellä on saamelaisille suuri merkitys, sillä sen ajatellaan olevan yhteydessä sieluun ja vaikuttavan ihmisen kohtaloon. Ennen lapsille annettiin usein suvussa esiintyneitä nimiä, sillä ajateltiin isovanhempien tulevan takaisin lapsen muodossa.

Saamelaisen ihmisen mielenmaisemassa luonnolla on tärkeä merkitys. Luonto ja eläimet ovat perinteisesti tapojen, tottumusten ja menettelytapojen taustalla. Vielä tänäkin päivänä pyynti-, keräily-, kalastus- ja porokulttuurille ominainen kahdeksan vuodenajan kierto näkyvät saamelaisen ihmisen elämässä jokapäiväisissä toimissa, vaikka ikää on karttunut ja enää ei pystyisikään tekemään totuttuja töitä ja askareita. Luonnon ilmiöiden tarkkailu; sääilmiöt, kuun ja auringon kierto ja vuodenaikojen vaihtumisen seuraaminen ovat tärkeitä rutiineja saamelaisille ikäihmisille.

Työntekijän on hyvä ottaa toiminnassaan huomioon saamelaisyhteisöjen tavat hoitaa keskinäisiä suhteitaan. Miten perheillä ja suvuilla on tapana käsitellä asioitaan ja puhua niistä ulkopuolisille? Luottamuksen saavuttaminen on erityisen tärkeää, sillä saamelaisessa kulttuurissa ei ole yleensä tapana tuoda ulkopuolisten tietoon perheen ja suvun sisäisiä asioita. Kulttuurin tunteminen, yhteinen kieli ja saamelaisten kommunikointitapojen tunteminen auttaa luottamuksen saavuttamisessa. Työntekijä kunnioittaa asiakkaan arvomaailmaa pyrkien aktiivisesti tukemaan ikääntyneen kieltä ja elämäntapaa päivittäisissä hoito- ja hoivatilanteissa.

LISÄTIETOJA

Eidheim, H & Stordahl, V (toim.) 2007. Kulttuuritietoisia kohtaamisia Sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Länsman, A-S 2004. Väärtisuhteet Lapin matkailussa. Kulttuurianalyysi saamelaisten ja suomalaisten kohtaamisesta. Puntsi, Inari

Niemelä, S 1997. Jutava saamenkäsityö, saamenkäsitöissä tapahtuneita muutoksia Suomen käsivarressa. Pro Gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.

Magga, Ristenrauna & Guttorm, Sari (toim.) 2009. Bálgá nala - Kulttuurisia erityispiirteitä etsimässä. SàmiSoster ry.

Aikio, A 2007. Saamelainen elämänpolitiikka. Licensiaattityö. Lapin yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta Yleistä tietoa saamenpuvuista ja saamenpukujen mallit. <http://www.samiduodji.com/5>

Saamelaiskäräjien lausunto saamenpuvun käyttämisestä 14.5.2010

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=171&dir=DESC&order=date&Itemid=165&limit=15&limitstart=30

Luottamuksellisen suhteen rakentaminen

Palvelusuunnitelma

- taustatietolomake
- yhteisymmärrys ikäihmisen elämänpolun loppuvaiheesta
- tieto ja luottamus palvelutarjonnasta

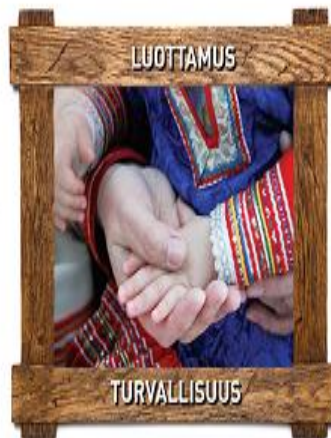
Tilannekartoitus

- taustatietolomake (liite 5)
- asiakkaan oma kalenteri
- huomioidaan fyysinen ympäristö, sosiaaliset suhteet terveydentilan lisäksi
- sopimukset käytännöistä ja toimintatavoista

Ansaittu luottamus

- aito läsnäolo
- aktiivinen, avoin kuunteleminen ja valmius kuulla kaikki
- rinnakkain puhuminen
- asiat esille tarinoiden kautta
- tarinaan sisältyvä opetus

*Aktiivinen, rohkea, ymmärtävä,
sydämellinen kommunikointi
saamen kielellä*

*Keskustelu toiminnan lomassa.
Helpompi puhua samalla
kun tehdään jotain.
Kahvistelu ja ruokailu.*

Tutuksi tuleminen

- kiireetön kohtaaminen
- kättely tavattaessa
- jutusteleminen
- aikaa tutustumiseen ja suhteen luomiseen
- saamelaiskulttuuria arvostava suhtautuminen

Vaikeuksien esiintuominen

- havainnointi kaikilla aisteilla
- asioita ei sanota suoraan
- aistia, milloin vaikeat asiat voi ottaa puheeksi
- kiertoilmaisuiden käyttö
- antaa vaikeuden hautua
- harkinta-aikaa ja miettimistä
- huolen hälventäminen
- luottamus elämän kiertokulkuun ja luonnollinen suhde kuolemaan
- kriisi- ja surutyö
- jälkihoito

4. Arjesta selviytyminen ja toimintakyvyn edistäminen

4.1 Saamelaisen elämäntavan ja vuotuiskierron huomioiminen

Luonnolla on tärkeä merkitys saamelaisten elämässä. Ihminen on osa luontoa. Kuun ja auringon kierto ja niihin liittyvät vuodenajan askareet ovat tärkeä osa saamelaista luonnonläheistä elämäntapaa. Saamelaisilla aikakäsitys ei ole samanlainen kuin valtaväestöllä. Saamelainen välttää kellon kanssa elämistä.

Saamelaiset ovat tottuneet elämään kahdeksan vuodenajan mukaan, jotka määrittävät perinteisiin elinkeinoihin kuuluvien ajankohtaisten töiden perusteella. Jokaiselle vuodenajalle on omat työnsä ja tehtävänsä. Elinkeinoilla on suuri merkitys ihmisen hyvinvointiin. Niissä on saamelaisille erityinen sisältö ja siten saamelaisten elämäntapa ja elinkeinot ovat merkittävässä osassa saamelaiskulttuurissa. Kahdeksan vuodenajan kiertoon liittyvän luonnon käyttöön ja töihin liittyviä käytäntöjä ja normeja noudatetaan vielä nykyäänkin. Suvuilla, perheillä ja kylillä on edelleenkin käytössä laidunnus-, kalastus-, metsästys- ja luonnonvaraisten tuotteiden keräilyyn liittyvät ”omat” alueet.

Käsityöt, merkkipäivät, kertomaperinne, perinneruoat, luonto ja paikannimet sekä pukeutuminen saamenpukuihin kuuluvat saamelaiseen elämäntapaan ja vuotuiskieroon. Saamelainen käsityöperinne (duodji, tyeji, Ķiõttõsilttõs) ja käsityötaito ovat yksi tärkeimmistä saamenkulttuuriin kuuluvaa perinteen jatkumoa. Saamenkäsityöstä puhuttaessa tarkoitetaan sekä pehmeistä että kovista materiaaleista valmistettavia käyttöesineitä ja vaatteita. Kauneus ja käytännöllisyys toteutuvat saamelaisessa käsityössä.

Eräs näkyvin saamelaisuuden symboli ja kädentaitojen esimerkki on lapinpuku, saamenpuku. Suomen saamelaisten kotiseutualueella on viisi erilaista saamenpuvun päämallia: Enontekiön, Utsjoen, Inarin, Vuotson ja kolttasaamelaisten mallit. Puvut eroavat toisistaan malliltaan ja koristelultaan. Pukeutumisen perusteella saamelainen on voinut päätellä mistä toinen on kotoisin, onko henkilö varakas, naimisissa vai naimaton ja jopa sen mihin sukuun hän kuuluu - alueellisen mallin sisällä puku vaihtelee suvuittain.

Saamelaisen elämäntavat ja vuotuiskierto on hyvä huomioida tavallisen kotihoidon, palveluasumisen tai laitoshoidon arkipäivässä. Lähtökohtana on asiakkaan taustatietojen huolellinen kartoitus. Taustatietolomake (liite 2) täytetään huolellisesti asiakkaan ja omaisten kanssa. Työntekijä pystyy näin paremmin tiedostamaan ja huomioimaan asiakkaan taustat, kotipaikan, mielenkiinnon kohteet jne.

Kuva: Ulla Isotalo, SogSakk.

Kuva: Anni Näkkäläjärvi, Saamelaiskäräjät tark.

LISÄTIETOJA

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS

Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlagáduš

Anaráš kalender 2013

Sámi Duodji ry 2010. Suomen saamelaispuvut. <http://www.samiduodji.com/tuotteet.html?id=13/59>

Saamelaiskäräjien lausunto saamenpuvun käyttämisestä 14.5.2010

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=171&dir=DESC&order=date&Itemid=165&limit=15&limitstart=30

Guttorm, I 2002. Gáktista nykypäivään, saamelainen vanha pukeutumisviisaus vaatteissa. Pro gradu. Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta, Vaatetusala

Lehtola, Veli-Pekka. Maailmankuva. Luonnonkansan mielenmaisema.

<http://galdu.org/web/index.php?artihkkal=297&giella1=spa>

Saamelaistieto, monikulttuurisuus, kulttuurisensitiivisyys ja kielikoulutus. Saamelaisalueen koulutuskeskus:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=112&lang=fi

Yleistä tietoa saamenpuvuista ja saamenpukujen mallit. <http://www.samiduodji.com/5>

4.2 Muistisairauden huomioiminen

Muistisairaana ikäihmisen hyvän hoidon perustana ovat muistisairauden selvittäminen, muiden sairauksien huolellinen hoitaminen sekä omaisten ja ammattilaisten hyvin sujuva yhteistyö.

Saamelaisen asiakkaan kohdalla edellisen lisäksi on tärkeää, että diagnoosia tehtäessä ja sen jälkeen hoito- ja kuntoutussuunnitelmassa on huomioitu asiakkaan kulttuuri- ja kielitausta. Henkilöstön kesken käydyssä työnohjauksellisessa keskustelussa on hyvä käydä läpi mitä asiakkaan kulttuuri- ja kielitausta tarkoittavat muistisairauden yhteydessä. On selvittettävä ja otettava huomioon ihmisen oma historia, mistä hän tulee ja missä hän asuu. Esimerkiksi Utsjoella syödään kesällä lohta, syksyllä poronlihaa, hilla-aikana hilloja ja kevätaikaan mahdollisesti Norjasta tuotua merikalaa.

Muistisairauden oireita voi olla persoonallisuuden muutos. Usein positiivisesta ihmisestä tulee vihainen, ärtynyt, kiukutteleva, välinpitämätön ja hän voi epäillä kaikkea olematonta, esim. kuvittelee, että häneltä varastetaan omaisuutta. Lääkkeiden ansiosta muistisairauden oireita voidaan helpottaa. Lääkehoidon ensisijaisina tavoitteina ovat potilaan kognition ja omatoimisuuden ylläpitäminen, tilan vakiinnuttaminen ja käytösoireiden lievittäminen. Lääkehoidon lisäksi muistisairaana kokonaishoitoon kuuluu huomioida ihminen fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena kokonaisuutena kaikkine tarpeineen. Mielialaa ja unirytmisiä voidaan hoitaa ja aktiivinen arki on tärkeää. Yleensä vakiintuneisiin taitoihin perustuva ajattelu säilyy parhaiten. Sosiaalinen, henkinen ja fyysinen aktiivisuus on todettu ennaltaehkäisevän muistisairauksia.

Saamelaisilla ikäihmisillä saamen kieli on usein vahvempi kieli ja muistisairauden seurauksena voi käydä niin, että suomen kielen taito heikkenee tai jopa unohtuu kokonaan. Saamelaista kertomaperinnettä kannattaa ylläpitää muistisairaiden asiakkaiden kanssa. Se on tärkeä tapa pitää aktiivisuutta yllä. Omalla äidinkielellä kommunikointi on tärkeää.

Vuodenkierto on erityisen tärkeä muistisairaalle ikäihmiselle - se sitoo ihmisen tähän hetkeen ja paikkaan. Kaikkiin kahdeksaan vuodenaikaan liittyy tietyt jokapäiväiseen elämään kuuluvat tehtävät ja toiminnot. Fyysistä aktiivisuutta kannattaa ylläpitää järjestämällä mielekkäitä liikuntamahdollisuuksia, esimerkiksi pihapiirissä ja sisätiloissa pieniä arkiaskareita yhdessä tehden. Myös luonnon ilmiöiden tarkkailu on tärkeää, esimerkiksi se millainen ilma on tänään, millainen syksy, talvi, kevät tai kesä on luonnonmerkkien perusteella tulossa.

NÄIN TOIMIN

- Muistan, että lääkkeetön hoito on myös tärkeä osa kokonaisuhoitoa.
- Teen tiivistä yhteistyötä omaisten kanssa.
- Puhun aina saamea asiakkaan kanssa, kun se on mahdollista.
- Kommunikoin rikkaalla saamen kielellä, en käytä vain yksinkertaisia ohjeita.
- Liitteestä 1 löydän saamelaisen kahdeksan vuodenajan vuotuiskiertoon perustuvaan toimintaan ohjeita ja materiaalivinkkejä.
- Käyttäessäni muisteluterapiaa otan mukaan saamelaiseen kulttuuriin liittyviä elementtejä, esimerkiksi piha-alueella, vuodenaikaan liittyviä esineitä, merkkipäiviä ja tapahtumia.
- Mietin yhdessä muun henkilöstön kanssa mitä paikallisia asioita voisi tuoda päivittäin esille muistisairaiden kanssa työskennellessä.
- Suunnittelen yksikössäni omaan paikkakuntaamme liittyviä ohjeita muistisairaiden kanssa työskentelyyn.
- Tarkkailen ikkunasta luontoa asiakkaan kanssa.
- Keskustelen ja suunnittelen etukäteen asiakkaan kanssa esim. lääkäriin, apteekkiin tai muille asioille menosta.
- Keskustelen jälkikäteen asiointimatkan tapahtumista; mitä lääkäri sanoi, mitä tapahtui apteekissa jne.
- Keskustelen asiakkaan lähiomaisista tai muista tärkeistä ihmisistä. Näiden keskustelujen avulla voimme päästä tarvittaessa takaisin tähän hetkeen.
- Treenaan asiakkaan muistikykyä sananselityksillä, -laskuilla, arvoituksilla, lauluilla, virsillä, kertomuksilla sekä katsomalla kuvia tutuista paikoista ja maisemista

LISÄTIETOJA

Kansallinen muistiohjelma 2012 -2020. Tavoitteena muistiystävällinen Suomi.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-20011.pdf

Muistisairaudet saamelaisväestössä: Anne Remes 23.5.2012

<https://vk.sosiaalikallega.fi/hankkeet/pakaste2/sakaste/sakasteen-tapahtumakalenteri/vanhustyon-kehittamispaiva-i-23.5.-24.5.2012/remes-230512>

Magga, Ristenrauna & Heikkilä, Lydia (toim.) 2010. Dearvastit Eallin - Terveempi elämä. SàmiSoster ry.

Suomen muistiasiantuntijat: yleistä muistisairauksista http://www.muistiasiantuntijat.fi/page.php?page_id=6

4.3 Kuntouttava työote

Jokaisella tulee olla mahdollisuus hyödyntää voimavarojaan ja vahvuuksiaan. Kuntouttavaan työskentelytapaan kuuluu asiakkaan kanssa yhdessä tekeminen ja osallisuus. Asiakas käyttää omia voimavarojaan työntekijän avustaessa häntä vain tarvittaessa. Lähtökohtana on asiakkaan oma kokemus voimavarojensa ja kykyjensä riittävydestä sekä avun tarpeestaan. Jokaisen työntekijän toteuttaa kuntouttavaa työotetta päivittäisessä hoiva- ja hoitotyössä. Kuntouttava työote osa laadukasta hoitotyötä ja se on kaikkien työntekijöiden vastuulla. Asioita ei tehdä ikääntyneen puolesta vaan annetaan hänen tehdä itse tai tehdään yhdessä niin paljon kuin mihin ikääntyneen voimavarat riittävät.

Erityisesti kotihoidossa työntekijän tulisi tehdä yhdessä asiakkaan kanssa päivittäisiä askareita ja motivoida asiakasta liikkumaan niin paljon kuin mahdollista. Työntekijän on kuunneltava asiakasta, kannustettava ja innostettava toiminnallisuuteen. Työ on rinnakkain elämistä, yhdessä oppimista ja tekemistä. Esimerkiksi palveluasumisessa kuntoutumisen onnistuminen näkyy ikääntyneen käyttäytymisessä: hän kokee yhteenkuuluvuutta, saa kontaktin toisiin, on kiinnostunut talon yhteisistä tapahtumista ja tekemisistä sekä yksinäisyys vähenee.

Kiire ja ajan puute eivät saa olla esteenä kuntouttavalle työotteelle. Henkilöstön asenne, tietämättömyys tai asiakkaan tai henkilöstön motivaation puute eivät myöskään saa estää kuntouttavan työotteen käyttämistä. Kuntouttavan työotteen juurtuminen työyhteisön yhteiseksi toimintatavaksi edellyttää jokaiselta työntekijältä omien toimintatapojensa kriittistä pohdintaa ja toimintatavan merkityksen ymmärrystä. Tämän lisäksi tarvitaan työyhteisen yhteisiä keskusteluja ja yhteistä kehittämistä.

Parhaimmillaan kuntouttava työote saamelaisen ikäihmisen kanssa on sitä, että tehdään yhdessä ikääntyneen kanssa hänen saamelaiseen elämäntapaansa ja tottumuksiinsa kuuluvia asioita. Ikääntynyt tuntee hallitsevansa paremmin omaa elämäänsä, saa tukea omalle identiteetilleen, uusia elämyksiä, itseluottamusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Toimintakykyä tukeva ympäristö helpottaa kuntouttavan työotteen toteutumista. Sekä sisätilat että ulkotilat kannattaa suunnitella sellaiseksi, että kulku paikasta toiseen on esteetöntä. Sisustuksen värimaailma kannattaa myös suunnitella hyvin. Tuoleissa, pöydissä ja muissa huonekaluissa korkeussäätö on mahdollista. Sisällä yhteisissä tiloissa ja ulkona on sellaisia saamelaiseen kulttuuriin liittyviä elementtejä, että ne innostavat mukaan arkipäivän askareisiin.

Psyykkistä toimintakykyä tukevaa toimintaa voi järjestää resurssihenkilöiden ja omaisten avulla. Esimerkiksi muistelutilaisuuksia, laulu- virsi- ja lukuhetkiä kannattaa järjestää sekä yhdessä useamman asiakkaan kanssa että pienissä ryhmissä tai kahdestaan asiakkaan kanssa. Resurssihenkilöiden kannattaa olla mahdollisuuksien mukaan asiakkaan tuttuja tai sellaisia henkilöitä, jotka tuntevat saamelaisen ikäihmisen taustoja ja historiaa.

4.4 Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Saamelaiden terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen vaatii erityistä perehtymistä saamelaisiin elämänarvoihin, tapoihin ja uskomuksiin. Vahva yhteisöllisyys, eli tunne siitä, että saa olla täysivaltainen jäsen omalla paikkakunnallaan, kotiympäristössään, suvussa ja perheessään. Se, että ihminen on itse tyytyväinen elämäänsä, on terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen kannalta merkittävä voimavara.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen tavoitteena on asiakkaan elämänlaadun parantaminen, niin, että ihminen on itse tyytyväinen elämäänsä. Toiminta on asiakaslähtöistä, asiakkaan tarpeet on määritelty ja luotu tunne siitä, että hän voi vaikuttaa omaan elämäänsä ja saamiinsa palveluihin.

Saamelaisen vanhustyön parissa työskentelevä työntekijä edistää asiakkaan terveyttä huolehtimalla siitä, että asiakkaalla on...

1. Riittävä ja monipuolinen ravitsemus

- Sellaista ruokaa mitä hän haluaa syödä. Tarvittaessa käytössä ruokapalvelu ja kauppa-apu.
- Ruoan laitto on turvallista.
- Henkilö, joka huolehtii siitä, että hän syö riittävästi ja monipuolisesti ja selvittää syyn ruokahaluttomuuteen.
- Ruoan säilytys on asianmukaista. Hoidosta vastaava henkilö, joka tarkistaa jääkaapin ja pakastimen sisällöt säännöllisesti ja heittää pilaantuneet ruoat tarvittaessa pois.
- Henkilö, joka leikkaa poronlihat, suolaa ja savustaa lihat ja kalat.
- Henkilö, joka huolehtii siitä, että asiakkaalla on sopivan kokoiseksi pilkotut polttopuut.

asiakkaalla on...

2. Päivittäinen liikkuminen riittävää

- Esteetön liikkeelle pääsy kodin sisällä ja ulkona.
- Käytössä on tarvittavat sopivat vaatteet ja jalkineet.
- Kaiteet, korokkeet, esteettömyys, suihkutuoli, matot, valaistus ja wc-tilat ovat kunnossa
- Turvallinen liikkuminen ulkona on mahdollista; vaatteet, heijastimet, apuvälineet ja ajoneuvot (kelkka, mönkijä, traktori, vene, rollaattori, mopoauto).

asiakkaalla on...

3. Mahdollisuus riittävään lepoon

- Kipulääkitys kohdallaan, että pystyy liikkumaan tarpeeksi.
- Silmälasit käytössä ja ajantasaisilla voimakkuuksilla.
- Asumisolosuhteet kunnossa; wc:n sijainti, turvallinen sänky hyvä, kunnollinen talon lämmitys, turvallinen matka WC:n ja portaisiin
- Turvallisuuden tunne; yksinäisyys, missä omaiset, lukot kunnossa, puhelin, turvapuhelin, puhelinnumerot näkyvissä.
- Huolet minimoituina; keskustelua, tuet ja avustukset kunnossa, taloudellisesti ok. ihmisiä, ettei olisi yksinäisyyttä
- Tarvittava lääkitys, oikeanlaiset unilääkkeet kunnossa.

asiakkaalla on...

4. Henkinen ja sosiaalinen hyvinvointi

- Mahdollisuus puhua omaa äidinkieltä; ymmärretyksi tuleminen, asioiden hoitaminen, tunteiden käsittely.
- Tuntee tulleen ymmärretyksi saamelaisen kulttuurin jäsenenä.
- Luottamus työntekijään saavutetaan ajan myötä.
- Uskonnon merkitys tulee huomioitua henkilökohtaisesti; lestadiolaisuus, koska on seurat, mitä sopii puhua jne.
- Tiedostetaan vaietut puheenaiheet; tiettyjen ihmisten asiat voidaan puhua tiettyjä asioita ja toisten kanssa taas ei.
- Läheiset ja yhteys heihin. Läheisiä eivät ole välttämättä sukulaiset
- Turvallisuuden tunne.
- Puheeksi ottamisen vaikeus, ongelmat eivät tule helposti esille – ”aina menee hyvin”
- Apuna ammattilainen, joka toimii kulttuuritukena muualta tulleille virkamiehille ja vaikuttaa mahdollisesti väriin asenteisiin.
- Kulttuuritukena oleminen muualta tulleiden ”virkaihmosten” ja asiakkaan välillä, välissä olemista, kertomista, simultaanitulkkauksessa ei kielen vaan kulttuurin tulkkausta.

NÄIN TOIMIN TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN EDISTÄMISEKSI

Talvella

- Tiedän, että nyt on hyvä aika terveydenhoidolliset asiat, kuten lääkärissä käynnit terveyskeskuksessa tai keskussairaalassa, tai mahdolliset muut tarkastuskäynnit.
- Autan asiakasta pitämään yhteyttä omaisiin ja lieventämään yksinäisyyttä.

Kevättalvella

- Otan huomioon siidastallan, erotukset.
- Autan yhteydenpitoa omaisiin ja läheisiin.
- Huomioin, että ateriapalvelun tarve lisääntyy.
- Huomioin auringon vaikutuksen asiakkaan mielialaan.
- Ulkoilen asiakkaan kanssa niin paljon kuin mahdollista.

Keväällä

- Huomioin pihojen turvallisuuden.
- Huolehdin apuvälineiden huollosta.
- Keskustelen asiakkaan kanssa omaisten vierailuista ja palvelun tarpeesta.
- Suunnittelen LKS- aikoja asiakkaan kanssa.

Kevätkesällä

- Huomioin, että asiakkaalla on vähemmän vaivoja (merkitys vähenee), enemmän toimintaa.
- Huomioin, että asiakkaalla on tapaturmariski, kun ei muista vaivojaan.
- Suunnittelen kesän toimintaa, miten asiakkaat saavat tarvittavat palvelut.
- Huomioin vaatetuksen, kesäkengät ja apuvälineet.
- Huomioin sen, että asiakkaan alkoholin käyttö voi lisääntyä ja aiheuttaa tapaturmariskin.
- Huomioin ”räkkääjan” ja autan asiakasta tarvittaessa suojautumaan sääskiltä ja muilta itikoilta.
- Huomioin asiakkaan mahdollisen keskustelun tarpeen, koska kesäaika voi tuoda esiin käsittelemättömiä ristiriitoja omaisten tms. kanssa.

NÄIN TOIMIN TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN EDISTÄMISEKSI

Kesällä

- Huomioin siitepölyajan ja astmaoireiden riskin.
- Huomioin sen, että lisääntyneen valon takia asiakkaalla muuttuu vuorokausirytm, joka ei ole huono asia, vaan kuuluu vuodenkiertoon.
- Varaan aikaa asiakkaiden omaisten puheluihin ja tapaamiseen.

Syyskesällä

- Huomioin hilla- ja mustikka-ajat.
- Tiedosta, että asiakkaan palvelujen tarve lisääntyy, kun kylä hiljenee ja aletaan valmistautua talveen.
- Huomioi, että nyt on aika lääkärisä käynneille ja verikokeille.
- Päivitä asiakkaan palvelujen tarpeen arviointi.

Syksyllä

- Autan asiakkaan pihan laitossa talvea varten sekä polttopuuhuollossa.
- Tarkistan ruokapalvelun tarpeen kesän jälkeen.
- Huomaan, että pihat jäätyvät ja huomioin tapaturmariskit
- Tiedostan, että asiakkaalla voi olla yksinäistä, kun kylä hiljenee.
- Kerron asiakkaalle eri toiminnoista ja tapahtumista.
- Teen yhteistyötä ja suunnittelua eri ammattiryhmien kanssa. (toimintaa, kyydit, tapahtumat jne.)

Syystalvella

- Järjestän tarvittaessa ateriapalvelun asiakkaalle
- Järjestän mahdollisia kyytejä asiakkaan tarpeen mukaisesti
- Pidän yhteyttä asiakkaan omaisiin.
- Hankin asiakkaalle tarvittavat apuvälineet talvea varten.
- Pidän tarvittaessa asiakkaan kanssa yhteyttä eri toimijoihin, Kela jne.
- Järjestän lain määrittämät tehtävät, esim. influenssarokotukset

5. Saamelainen ikääntynyt vanhustenhuollon asiakkaana

5.1 Hoito- ja palvelusuunnitelma

Kielellisten oikeuksien täysimääräinen toteutuminen on erityisen tärkeää palvelujen tarpeen selvittämisessä ja palvelusuunnitelman laatimisessa, koska siinä päätetään iäkkään henkilön oikeuksia voimakkaasti ja monin tavoin koskevista asioista. Palvelutarpeen selvittäminen ohjaa entistä vahvemmin palveluiden toteuttamista ja on tärkeää, että asiakas voi osallistua siihen oman elämänsä asiantuntijana omalla äidinkielellään. Palvelutarpeen selvittämisen yhteydessä asiakkaalle on kerrottava hänen kieleen ja kulttuuriin liittyvät perusoikeudet sekä oikeudet vanhustyön asiakkaana.

Palvelutarpeen selvittämisestä vastaavilla henkilöillä tulee olla riittävästi tietoa saamelaisen ikääntyneen kieli- ja kulttuuritaustasta sekä kyky tunnistaa ikääntyneen kulttuurisia erityistarpeita. Käytettävät arviointivälineet, kuten toimintakykymittarit (esim. RAI-mittarijärjestelmä) eivät kuvaa riittävästi saamelaisten iäkkäiden tarpeita ja heidän kykyä selviytyä arjessa omassa elinympäristössään. Toimintakykymittarit eivät kerro pystyykö henkilö tekemään omassa arjessa ja elinympäristössä sitä mitä on koko elämänsä ajan tehnyt. Saamelaisen iäkkään henkilön kohtaamisessa tärkeää on luottamuksellisen suhteen rakentaminen, kiireetön yhdessäolo, keskustelu ja kuuntelu asiakkaan omalla äidinkielellä.

Asiakkaan palvelutarpeen selvittäminen kannattaa aloittaa täyttämällä taustatietolomake (liite 2) yhdessä asiakkaan ja hänen omaistensa kanssa.

Palvelusuunnitelmassa on määriteltävä toimintakykyä koskevan arvion perusteella, millainen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kokonaisuus tarvitaan saamelaisen iäkkään hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi. Määrittelyssä ja kirjauksissa tulee näkyä saamelaisen ikääntyneen kielelliset ja kulttuuriset perusoikeudet.

Suunnitelma laaditaan yhteisymmärryksessä iäkkään ja työntekijän kesken ja tarve määritellään yhteisenä käsityksenä. Mikäli työntekijä ja asiakas eivät ole vuorovaikutustilanteessa kielellisesti tasavertaisessa asemassa, vieraalla kielellä asioivan ikääntyneen on vaikea tai lähes mahdotonta kertoa kulttuuria tuntemattomalle henkilölle ymmärrettävällä tavalla ajatuksiaan ja tunteuksiaan. Onnistunut palvelusuunnitelman teko edellyttää ammattihenkilöltä asiakkaan kielen ja kulttuuritaustan tuntemusta, kiireetöntä yhdessäoloa, keskustelua ja kuuntelua. Oleellista palveluiden suunnittelussa on ikääntyneen oma käsitys tilanteestaan ja tarpeistaan. Asiakkaalla tulee olla tunne siitä, että hän voi itse vaikuttaa omaan elämäänsä ja saamiinsa palveluihinsa.

Laadittaessa saamelaisen ikääntyneen palvelusuunnitelmaa, erityistä huomiota tulee kiinnittää kirjaamiseen. Saamelaisen ikääntyneen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja toimintakyvyn tukemista tulee tarkastella ikääntyneen kieli- ja kulttuuritaustan lähtökohdista. Suunnitelmasta tulee näkyä myös ne toimenpiteet, joilla tuetaan ikääntyneen mahdollisuuksia ylläpitää omaa kieltä, kulttuuria, identiteettiään ja elämäntapaansa. Huomiota tulee kiinnittää asiakkaan tämän hetkisen tarpeen lisäksi myös ennakoitaviin tarpeisiin.

On tärkeää, että saamelaisen ikäihmisen tavanomaiset elämään liittyvät askareet, toiminnot ja rutiinit omassa toimintaympäristössä selvitetään ja kirjataan ylös mahdollisimman tarkasti ja oikein. Saamelaisella on oikeus jatkaa oman elämäntapansa mukaista elämää, silloinkin kun on vanhustyön palvelujen piirissä. Erityisesti tulee huomioida saamelaisen ikääntyneen oikeus yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään (Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, artikla 27).

Saamelaisen asiakkaan kieli- ja kulttuuristausta sekä elämänhistoria on hyvä tehdä tutuksi koko henkilökunnalle hoito- ja huolenpitotöissä ja muille vanhustyön sidosryhmille. Myös yhteistyö omaisten ja sukulaisten tai muiden asiakkaalle tärkeiden ihmisten kanssa on hyvä olla rutiiniluonteista, sillä he tietävät eniten omasta läheisestään.

LISÄTIETOJA

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvueluista. 980/2012. 13§ Palvelutarpeisiin vastaamista ohjaavat yleiset periaatteet. 15§ Palvelutarpeen selvittäminen . 14§ Pitkäaikaisen hoidon ja huolenpidon toteuttamista ohjaavat periaatteet. 25§ Ilmoittaminen iäkkään henkilön palveluntarpeesta. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120980>

NÄIN TOIMIN ASIAKKAAN KANSSA HOITO- JA PALVELUSUUNNITELMAA LAADITTAESSA

- Kerron asiakkaalle, että haastattelua tehdään ja kirjataan ylös siksi, että asiakas saisi mahdollisimman hyvää palvelua.
- Kerron asiakkaalle kieleen ja kulttuuriin liittyvät oikeudet sekä oikeudet vanhustyön asiakkaana.
- Täytän taustatietolomakkeen huolellisesti ja ajan kanssa (liite 2) asiakkaan ja hänen omaistensa kanssa hänen kotonaan.
- Selvitän mitä palveluita ja tukitoimia hän tarvitsee ja miten omaiset osallistuvat jokapäiväiseen elämään.
- Kirjaan suunnitelmaan mitä saamen kieltä tai saamen kieliä hän puhuu, mistä hän on kotoisin jne.
- Kirjaan suunnitelmaan millaista tukea ja apua hän tarvitsee selviytyäkseen saamelaiseen vuotuiskiertoon liittyvien toimiensa ylläpitämiseen.
- Kirjaan suunnitelmaan millaista tukea ja apua hän tarvitsee voidakseen ylläpitää suhteita omaan yhteisöönsä ja osallistua oman yhteisönsä tapahtumiin.
- Kirjaan suunnitelmaan missä tilanteissa ja asioissa hän haluaa käyttää tulkkia apunaan.
- Kirjaan suunnitelmaan missä tilanteissa hän haluaa ja tarvitsee kulttuuriasiointiapua.
- Teen tarkan kuvauksen hänen sukulaisistaan ja heidän asemastaan suhteessa asiakkaaseen.
- En kysy harrastuksista vaan tekemisestä. ”Mitä olet tehnyt ajankuluksi?” ”Miten sinulla aika kuluu, jos ei ole mitään tekemistä?”
- Kirjaan ylös asiakkaan erityistoiveet.
- Kirjaan ylös, asiakkaan suomen kielen taidon.
- Otan huomioon saamenkielisen asiakkaan kohdalla, että hän ei ehkä osaa toimia yksin asioilla kaupoissa, apteekissa, jne. - informoin kaupan henkilökuntaa, että asiakasta tulisi palvella saameksi ja auttaa tarvittaessa ostoksien kanssa
- Teen tiivistä yhteistyötä asiakkaan omaisten ja suvun kanssa.

5.2 Kotihoidon asiakkaana

Saamelaiselle ihmiselle koti on ympäristö, jonka hän tuntee omakseen - ei pelkästään rakennettu talo. Saamelaisen ikäihmisen koti voi näin ollen kattaa koko asuinkentän, läheisen vesistön, metsän, jängän, metsästysmaat, porojen erotus- ja vasotuspaikat ja laidunalueet sekä ehkä lisäksi perheen tai suvun vuotuismuuttopaikat. Kodissa arjen käytännöt tarkoittavat ihmisen päivittäisten perustoimintojen lisäksi kahdeksan vuodenajan vuotuiskierron mukaiseen kalastukseen, poronhoitoon, luonnontuotteiden keräilyyn sekä metsästyksen, luontoon ja käsitöihin liittyviä kodin ja kotiympäristön askareita.

Yleensä ikäihminen haluaa asua kotona niin pitkään kuin mahdollista. Kotona kotihoidon työntekijän on pyrittävä siihen, että asiakas kokee elämänlaatunsa mielekkääksi, virikkeelliseksi ja säilyvän ennallaan. Vanhustyön ammattilaisen on tarvittaessa hyvä kertoa omaisille, että on tärkeää kunnioittaa asiakkaan tahtoa ja antaa hänen asua kotonaan niin kauan kuin se on mahdollista.

Kotihoidon tavoitteena on turvata saamelaisten vanhusten ja ikäihmisten kotona asumista. Lähtökohtana ovat sosiaalihuoltolain mukaiset kotipalvelutehtävät, mutta tavoitteena on lisäksi ohjaus- ja neuvontatyö, joka edistää asiakkaan toimintakyvyn ylläpitämistä sekä omatoimisuuden ja riippumattomuuden säilymistä. Palvelua tulee toteuttaa saamelaisen kulttuurin lähtökohdista, saamelaisten arvojen mukaisesti ja saamen kielellä. Nämä tavoitteet toteutuvat parhaiten, kun kotipalvelun työntekijä huomioi saamenkielen, kahdeksan vuodenajan vuotuiskierron ja niihin liittyvät askareet jokaisen asiakkaan omien tarpeiden mukaisesti.

Kotihoidon työntekijä mahdollistaa omalta osaltaan ikäihmisen kotona asumisen ja elämisen sellaisissa olosuhteissa, että saamelaisen vanhuksen kulttuuri ja kieli tulee huomioitua. Hän tukee kunkin asiakkaan kohdalla sellaista päivärytmiä ja arjen käytäntöjä, joihin asiakas on tottunut. Kotihoidon tavoitteena on se, että asiakkaan fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen elämisen taso kohentuu. Saamelaisten ikäihmisten osalta tämä toteutuu parhaiten niin, että asiakkaaseen ja hänen kieli- ja kulttuuritaustaansa tutustutaan kunnolla jo palveluiden toteuttamisen suunnitteluvaiheessa, häntä kannustetaan omatoimisuuteen sekä käyttämään omia voimavarojaan.

Silloin kun asiakas käyttää ateria-, vaatehuolto-, siivous-, kylvetys -ja kuljetuspalveluita, kotihoidon työntekijän on hyvä kertoa myös näiden palveluiden työntekijöille asiakkaan kulttuuri- ja kielitaustasta ja siitä mitä se tarkoittaa näiden palveluiden yhteydessä. Kotihoidon työntekijän on hyvä aktivoida asiakastaan kannustamalla ja rohkaisemalla häntä osallistumaan kunnassa järjestettävään päivätoimintaan, omankielisen ja oman kulttuurin mukaisiin ulkoilu- ja viriketapahtumiin, tapaamisiin, juhliin ja kylätelyyn perheen, sukulaisten ja kyläläisten kanssa.

NÄIN TOIMIN SAAMELAISEN ASIAKKAAN KANSSA KOTIHOIDOSSA

- Asiakkaan kotiin mennessäni istuudun ja keskustelen hänen esille ottamista asioita. En heti aloita työasioilla tai työtehtävien suorittamisella.
- Kuuntelen asiakasta, huomioin työssäni hänen toiveensa ja ajatuksensa.
- Otan asiakkaan aina mukaan keskusteluihin ja toimintaan.
- Autan ja tuen asiakasta päivittäisissä askareissa saamelaisen elämäntavan ja vuotuiskierron lähtökohdista (liite 1) ja saamelaisten arvot (luvut 1-7) huomioiden
- Varaan aina aikaa yhteiseen kahvi- tai teehetkeen.
- Teen pienimuotoisia retkiä asiakkaan kanssa hänen kotinsa lähimaastoon ja muistan ottaa eväät mukaan.
- Muistan asiakkaan syntymäpäivät ja muut merkkipäivät.
- Pysin vahvistamaan asiakkaan yhteisöön kuulumista keskustelemalla sukulaisista, katsomalla valokuvia ja esim. sukututkimuksiin tutustumalla.
- Pidän aktiivisesti yhteyttä omaisiin.
- En herätä asiakasta ennen kuin hän itse herää.
- Pidän aktiivisesti yhteyttä alueen vanhustyötä tekeviin ja sitä tukeviin toimijoihin.
- Otan selville, mitä sellaista toimintaa ja tapahtumia asiakkaan paikkakunnalla järjestetään, joka toimisi arjen tukena ja aktivoijana (sosiaalitoimi, Sámi Soster, seurakunta, kansalaisopisto, SPR, jne.).
- Osallistun aktiivisesti paikkakunnan vanhustyön verkostoyhteistyöhön.
- Otan mukaan asiakkaan yhteisöllisiin tapaamisiin (retket, kyläpäivät, konsertit, juhlat, jne.).
- Valmistan perinneruokia yhdessä asiakkaan kanssa.
- Osallistun yhdessä asiakkaan kanssa hänen kotinsa pienimuotoisiin askareisiin.
- Huolehdin siitä, että asiakas voi liikkua esteettömästi kotona sekä sisällä että pihapiirissään ja että hän saa tarvittavat apuvälineen käyttöönsä.
- Vien asiakkaan paikkakunnan palvelukodissa järjestettäviin tilaisuuksiin, jolloin on mahdollisuus tavata kaukaisempiakin sukulaisia ja tuttaviamme sekä muistella menneitä.

LISÄTIETOJA

Palojärvi, Leena & Heikkilä Lydia 2009. Birgen ruovttus - Pärjään kotona. Loppuraportti. SàmiSoster ry.
Palojärvi, Leena & Labba, Ellen-Anne "Järjestölähtöinen auttamistyö saamelaisessa vanhustyössä" teoksessa Magga, Ristenrauna & Guttorm, Sari (toim.) 2009. Bálgá nala - Kulttuurisia erityispiirteitä etsimässä. SàmiSoster ry.

5.3 Siirtyminen kotoa palveluasumiseen/laitoshoitoon

Siinä vaiheessa, kun kotihoidon asiakas tarvitsee useita hoivakäyntejä vuorokaudessa kotona selviytyäkseen, siirrytään palveluasumiseen tai laitoshoidon. Oma koti ja sen ympäristö katoavat jokapäiväisestä elämästä. Asuinkentän, piharakennusten, rannan, metsien, jänkien ja porojen laidunpaikkojen lisäksi hänen elämästään katoavat päivittäiset kodin askareet ja säännöllisesti toistuvat sosiaaliset kohtaamiset ”omien” ihmisten kanssa. Muutto palveluasumiseen merkitsee muuttoa ”vieraaseen kotiin”, jossa joutuu ottamaan huomioon toiset ”tuntemattomat perheenjäsenet”, joiden kanssa joutuu arjen jakamaan. Uudessa ympäristössä ei ole helppo keksiä tekemistä, kun on menettänyt osan muististaan. Tässä tilanteessa saamelaiselle ikäihmiselle oman kulttuurin ja kielen merkitys korostuvat entisestään.

Kotoa lähteminen sinällään voi olla kipeä asia monelle ikäihmiselle. Saamelaiselle omakielisten palveluiden tärkeys sekä palvelutalon tai laitoksen henkilöstön kulttuurinen tietämys korostuvat. Saamenkieliset kohtaamiset uudessa kodissa ovat erityisen tärkeitä. Silloin, kun uusi asukas otetaan vastaan niin, että yhteisenä kielenä on saame, asiakas tuntee olevansa tervetullut ja kokee turvallisuuden tunnetta. Näin hänelle muodostuu heti ensi tapaamisesta sellainen tunne, että voi luottavaisesti puhua omaa kieltänsä ja omaan kulttuuritaustaansa liittyvistä asioista avoimesti.

Henkilökunnan on hyvä tutustua kunnolla uuteen palveluasumisen tai laitoshoidon asiakkaaseen. Hänen omaistensa kanssa tehtävään palvelutarpeen kartoitukseen ja palvelusuunnitelman tekoon kannattaa käyttää aikaa tarpeeksi. Asiakkaan kutsumanimi, perhe, suku, historia ja yhteys luontoon ovat tärkeimpiä henkilöön tutustumisen lähtökohtia. Nämä ja muut asiat kannattaa käydä läpi yhdessä asiakkaan ja hänen omaistensa kanssa käyttäen apuna taustatietolomaketta (liite 2).

Asiakkaalle pitää syntyä heti palveluasumisen alussa sellainen käsitys, että hän itse osallistuu oman hoitonsa suunnitteluun ja saa määrätä oman vuorokausirytmensä omien tottumustensa mukaisesti. Saamelaiselle ikäihmiselle kodissa arjen käytännöt tarkoittivat ihmisen päivittäisten perustoimintojen lisäksi kahdeksan vuodenajan vuotuiskierron mukaiseen kalastukseen, poronhoitoon, luonnontuotteiden keräilyyn sekä metsästyksen, luontoon ja käsitöihin liittyviä kodin ja kotiympäristön askareita. Heti kun asiakkaan taustatiedot ovat selvillä, on hyvä miettiä, miten vuotuiskierron perustuva elämäntapa ja siihen liittyvä toiminnallisuus voitaisiin soveltavin osin säilyttää asiakkaan elämässä myös uudessa kodissa.

lääkällä ihmisellä yleisesti esiintyvät fyysiset sairaudet ja niihin liittyvät toimintakyvyn muutokset altistavat masennukselle. Saamelaisella asiakkaalla masennuksen riskitekijänä voivat olla edellisen lisäksi myös se, että hän tuntee itsensä hämmentyneeksi ja vieraaksi uudessa asuinympäristössään. Jos luottamusta ja turvallisuutta ei synny heti alussa, sitä voi olla hankala saavuttaa myöhemminkään.

5.4 Tehostetun palveluasumisen/laitoshoidon asiakkaana

Palvelu- ja laitosasumisen asiakkaana saamelaiselle ikäihmiselle oman kulttuurin ja kielen merkitys kasvaa. Hän on joutunut pois kotoaan tutuista rakennuksista ja luontoympäristöstä. Oma kieli ja kulttuuri usein unohtuvat laitoksessa. Oma uskontokin voi jäädä taka-alalle tai jopa unohtua.

Palvelu- ja laitosasumisessa henkilökunnan kulttuurisen ymmärryksen merkitys kasvaa. Luonnolla ja ympäristöllä on tärkeä merkitys kulttuurisessa ymmärryksessä. Ympäristön sisustamisella on merkitystä kulttuurisen turvallisuuden luomisessa. Rakennukset ja pihat yksityiskohtia myöten olisi hyvä toteuttaa paikkakunnan/alueen asukkaiden kotiolot huomioiden. Asumisen puitteet tulisi olla kodinomaiset ja samalla niiden tulisi tukea kuntouttavaa työtettä. Rakennetussa ympäristössä olisi hyvä pyrkiä selkeyteen, yksinkertaisuuteen ja helppokulkuisuuteen, mutta kuitenkin niin, että paikallinen kulttuuri näkyy rakennusten ulko- ja sisätilojen arkkitehtuurissa. Rakennukset voivat olla yksinkertaisuudessaan kauniita ja värikkäitä ja piha-alueet voivat sisältää kulttuurisia elementtejä.

Asiakkaan on hyvä saada itse valita vuorokausirytmensä ja hänen toimintakykyä on mielekästä ylläpitää niin, että otetaan mukaan arjen tuttuihin askareisiin. Kuntopyöriä ym. laitteita kannattaa sijoitella niin, että ne ovat pareittain. Näin liikunnan sosiaalinen merkitys säilyy.

Juhlat, retket, omaisten vierailut ovat tärkeitä ja näitä sosiaalisia tapaamisia on hyvä järjestää erityisesti saamelaisten juhla- ja merkkipäivien yhteydessä. Käsitöiden tekoa tai niiden katselemista kannattaa harrastaa yhdessä asiakkaan kanssa.

Tutut maisemat, luonnossa aktivoituvat tunnetilat, tuoksut, maut ja äänimaailma ovat tärkeitä turvallisuuden tunteen tuojia. Saamelaisia, alueellisia ja vuodenaikaan nähden ajankohtaisia perinneruokia kannattaa suosia. Mahdollisuuksien mukaan on hyvä ottaa ikäihminen itse toimimaan ruoanlaittoon, esivalmisteluun tai kalan, lihan ja keräilytuotteiden käsittelyyn.

5.6 Uskonto, kuolema ja surutyö

Kristinusko ja perinteinen uskomus ovat olleet tärkeitä saamelaisille. Uskonnolla on merkittävä osa saamelaisen ihmisen elämässä. Kirkossakäynti, ehtoollinen ja usko kuoleman jälkeiseen elämään ovat tavanomaisia käytäntöjä. Uskosta saa lohdutusta ja rukoukset helpottavat. Suurin osa saamelaisista kuuluu luterilaiseen kirkkoon.

Saamelaisten ikäihmisten uskontoon liittyvät menettelytavat on tärkeä huomioida hoito- ja hoivatyössä. Taustatietolomakkeessa (liite 2) on kohta, johon on koottuna tietoa asiakkaan uskontoon liittyvistä asioista. Saamelaisten ikäihmisten kanssa työskentelevän tulee tietää ja tiedostaa millaiset uskontoon liittyvät käytänteet eri uskontokunnilla ovat.

Enontekiön alue on ollut kautta historian voimakasta lestadiolaisuusaluetta, sillä tämä kristillinen herätysliike on syntynyt Ruotsin Lapissa ja se oli aluksi pitkälti saamelainen liike. Lestadiolaisuudelle on ominaista, että syntien tunnustamiselle ja synninpäästölle on annettu keskeinen asema, sitoutuminen raamattuun ja elävä seurakuntayhteys. Tapana on käydä ahkerasti kirkossa, seuroissa ja kokoontua vuosittain valtakunnallisissa suvijuhlissa.

Myös muualla saamelaisten kotiseutualueella virsiseurojen järjestäminen on ollut suosittua. Hengellisten laulujen laulaminen ja virren veisuu ovat tyypillistä suurimmalle osalle saamelaisia uskontoon liittyvänä piirteinä. Virsiä veisataan yhdessä ja yksin. Usealla alueella on oma tapa laulaa virsiä.

Kolttasaamelaiset ovat pääosin ortodoksisen kirkon jäseniä. Kolttasaamelaisten vanhat tavat ja ortodoksisen kirkon tavat ovat sulassa sovussa käytössä rinnakkain. Ortodoksit siunaavat kodin, auton, työn ym. Pyhä- sanaa käytetään nimityksenä henkilöstä, jonka paikalliskirkon tai patriarkaatin Synodi on julistanut virallisesti pyhäksi. Ortodoksiuskoinen henkilö saa usein nimensä pyhän henkilön mukaan. Tärkeämpää kuin syntymäpäivät, ortodokseille on nimipäivän vietto. Neitsyt Marian asema on ortodokseille tärkeämpää kuin luterilaisille.

Ruoka-, juhla ja tapaperinteisiin uskonto vaikuttaa vahvasti. Jokaisella ortodoksilla on oma ikoni kotona ja kaularisti paidan alla. Ortodokseille ristinmerkki on lyhyt uskontunnustus: kolme sormea yhdessä muistuttavat Pyhästä Kolminaisuudesta ja kaksi alas painettua sormea muistuttavat, että Jeesus oli sekä ihminen että Jumala. Pääsiäinen ja sitä edeltävä paaston aika ovat tärkeitä.

Kuolema ja surutyö

Saamelaisten elämässä kuolema on ollut luonnollinen osa luonnon kiertokulkua. Perinteet ja traditiot kantavat ihmistä luopumisen ja kuoleman hetkellä ja usko kantaa heitä eteenpäin elämässä. Saamelaisilla on ollut luonteva käsitys kuolemasta, se on luonnollista ja toivotaan, että ihminen saisi elää pitkän elämän, joten tavoitteena on ollut kuolla vanhana.

Ihmisen ei pitäisi olla yksin kuoleman hetkellä ja kuolevan omat toiveet tulee huomioida. Henkilökunnan kannattaa rohkeasti kysyä, mitä ihminen itse haluaa. Vanhuksella voi olla toiveita siitä miten hän haluaa kuolla. Keskustelu tulee käydä asiakkaan omalla äidinkielellä.

Kuoleman lähestyessä tulee ikääntyneellä olla mahdollisuus kertoa omat toiveensa ja asiat, jotka hän haluaa vielä kertoa tai selvittää. Työntekijän tulee tiedostaa, että kyseessä voi olla ikääntyneen elämän yksi tärkeimmistä hetkistä.

Laitoksessa ollessa tulee ikääntyneelle ja omaisille varmistaa rauhallinen huone. Paikalle järjestetään toiveiden mukaan pappi, mahdollisuus ehtoolliseen ja virsien laulamiseen. Mikäli iäkkäällä ei ole omaisia läsnä, tulee hoitajan olla paikalla jos ikääntynyt niin haluaa. Myös omaiset tarvitsevat henkilökunnan tukea surun hetkellä ja heidän avuntarve selvitetään.

Mikäli ikääntynyt haluaa kuolla kotona, lääkäriltä voi saada tähän luvan. Usein omainen tuntee pelkoa kotona tapahtuvaa kuolemaa kohtaan. Tällöin omaisille järjestetään tähän tarvittavaa tukea. Huomioidaan, että kaikille ei ole luontevaa puhua kuolemasta. Omaisia rohkaistaan valmistautumaan kuolemaan.

Ortodoksit ovat aina kunnioittaneet kuolemaa. Ihmiseltä kysytään, missä hän haluaa kuolla ja ortodoksipappi pyydetään mukaan. Kuolinpaikka siunataan. Jokaisella ihmisellä on elämän aikana oma ikoni. Ihmisen kuoltua ikoni laitetaan arkkuun.

Saamelaiseen perinteeseen surun kohdatessa on kuulunut lämmin kädenpuristus ja halaus. Se on näkyvä tapa kantaa huolta toisen puolesta uudessa elämän tilanteessa. Hoitohenkilökunnan tapaaminen muutaman viikon jälkeen tapahtumasta auttaa omaista surutyössä. Ensimmäinen joululäheisen kuoleman jälkeen on raskasta aikaa.

LISÄTIETOJA

Saamelaispappi Tuomo Huusko, Inarin seurakunta. Puh. +358 (0)40 733 8153 /
tuomo.huusko(at)evl.fi

Lähetysyhdistys Rauhan Sana <http://www.lyrs.fi/toiminta.php>

Uskonnot Suomessa, lestadiolaisuus.

<http://www.uskonnot.fi/yhteisot/view.php?orgId=673>

Kolttsaamelaiset ja uskonto

<http://www.saaminuett.fi/kolttsaamelaiset/kulttuuri.html>

Lapin ortodoksisen seurakunnan pohjoiset alueet.

<http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/suomi/ortodoksisuus.html>

6. Sosiaali- ja terveydenhuoltohenkilöstö

6.1 Saamen kielen käyttäminen

Ihminen osaa ilmaista itseään sekä tunteitaan parhaiten äidinkielellään. Yhteisellä kielellä on merkitystä tunnetilojen ja asioiden merkityksen kannalta, myös samaistuminen ja asettuminen toisen asemaan ovat helpompaa, kun puhutaan yhteistä kieltä.

Saamelaisella ikäihmisellä on oikeus tulla ymmärretyksi omalla äidinkielellään. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen alkaa osoittamalla kunnioitusta ikääntyneen kieltä ja kulttuuria kohtaan. Saamen kieltä taitavien työntekijöiden tulee käyttää kieltä aktiivisesti saamenkielisten asiakkaiden kanssa. Saamenkielisillä ja saamelaisilla työntekijöillä on vahvempi moraalinen ja eettinen vastuu saamen kielen edistämisestä ja kehittymisestä kuin valtakulttuuriin kuuluvilla.

Saamen kielen alkeet omaavien tulisi rohkeasti käyttää oppimiaan sanoja hoitotilanteissa. Saamen kieltä taitamattomien tulisi opetella keskeisiä avainsanoja tunnistaakseen saamenkielisen asiakkaan perustarpeita.

Saamen kielen puhumisen aloittaminen on positiivinen ja voimaannuttava kokemus sekä työntekijälle että asiakkaalle. Asiakas kokee, että hänet huomioidaan yksilönä ja työntekijä kokee jatkuvaa oppimisprosessia, jossa onnistuminen palkitsee ja kannustaa puhumaan ja opiskelemaan kieltä lisää.

Saamen kielissä on hyvin rikas luontoon, erityisesti poronhoitoon ja siihen kiinteästi liittyvien sää- ja lumiolosuhteiden liittyvä sanasto. Näitä sanoja kannattaa opetella ja käyttää rohkeasti keskusteluissa asiakkaan kanssa. Kannattaa käyttää saamenkielisen keskustelun apuna kuvia ja esineitä, ym. kulttuuriin liittyviä asioita.

Joskus saamelainen asiakas puhuu heikosti suomea tai ei juuri lainkaan. Silloin kun puhutaan esimerkiksi palvelutarpeen selvittämisestä, hoito- ja palvelusuunnitelmien laatimisesta, tai hoitotoimenpiteiden suorittamisesta tarvitaan hyvän saamen kielen taidon omaavia työntekijöitä. Näissä tapauksissa tulee käyttää tulkkia, jos kunnassa ei ole saatavilla hyvän kielitaidon omaavaa työntekijää.

NÄIN TOIMIN

- Puhun saamenkieliselle asiakkaalle aina saamea vaikka hän käyttäisi saamen kielen lisäksi suomea.
- Jos opettelen vasta saamea, puhun silti rohkeasti niillä sanoilla ja lauseilla, joita osaan.
- Opettelen perustarpeisiin liittyviä sanoja saameksi.
- Aloitan keskustelun helpoilla tilanteeseen sopivilla sanoilla, lauseilla ja fraaseilla. Esim. tervehtiminen, viikonpäivät, sääolosuhteet, perhe ja sukulaiset, kysymysten tekeminen (millainen? kuka? missä? miten?)
- Pyydän puhujaa toistamaan, jos en kuule tai ymmärrä heti ensimmäisellä kerralla mitä hän sanoo.
- Olen rohkea ja en pelkää virheellistä puhetta. Virheistä oppii ja kuulija on tyytyväinen, että yritän puhua.
- En loukkaannu tai suutu, jos puhettani korjataan.
- Silloin kun en hallitse kaikkia tarvittavia saamenkielisiä sanoja käytän apunani sanatonta viestintää. Erilaiset merkit ja eleet voivat täydentää saamenkielistä puhettani.
- Kerään saamen kielen sanalistoja sellaisista asioista, jotka ovat asiakkaalle läheisiä ja tuttuja. Esimerkiksi vuodenaikoihin liittyvät luonnon ilmiöt, kalastus ja poronhoitosanasto.
- Pidän muistivihkoa taskussani ja kirjaan uuden sanan ja lauseen ylös, kun kuulen sen ensimmäisiä kertoja.
- Pidän saamen kielen sanakirjaa työpaikallani.
- Opettelen muutaman lauseen päivässä ja käytän heti niitä asiakaskohtaamisissa.
- Otan työnantajaltani selvää, olisiko minun mahdollista opiskella saamen kielilain perusteella ja osallistua intensiiviseen saamen kielen koulutukseen.
- Osallistun saamenkielisiin keskustelu- ja harrastuspiireihin.
- Osallistun saamenkielisiin sosiaalisen median ryhmiin.
- Keskityn kuuntelemaan saamenkielistä puhetta päivittäin.
- Luen saamenkielisiä lehtiä ja nettisivustoja.
- Muistan pitää taukoja, jotta saamen kielen opettelu ei käy liian raskaaksi.

LINKKEJÄ SAAMEN KIELEN OMATOIMISEEN OPISKELUUN JA VINKKEJÄ OPISKELUMAHDOLLISUUKSIIN

Pohjoissaame:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=64&Itemid=119&lang=fi

<https://www.facebook.com/Lenaopettelee>

<http://www.isaksaba.no/>

<http://unginordland.no/artikkel.aspx?Mid1=4882&Aid=25407>

<http://www.e-skuvla.no/>

<http://www4.ur.se/gulahalan/>

Inarinsaame:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=118&lang=fi

<https://www.facebook.com/OpilInarinsaamea>

Koltansaame:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=449&Itemid=293&lang=fi

<https://www.facebook.com/MarjjoPetteleeKanssasiKolttaa/timeline>

Tietoa inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksesta aikuisille 2009 - 2010 <http://casle.fi/index.php>

Pohjoissaame:

Inarinsaame:

Koltansaame:

Suomi

Buorre beaivi!

Pyeri peivi!

Hyvää päivää!

Buorre Idit!

Pyeri iideed!

Hyvää huomenta!

Ipmel attii!

Ei käytössä inarinsaamessa

Mu namma lea Elle Risten.

Muu nommâ lii Ellá Máárjá.

Minun nimeni on...

Mii du namma lea?

Mii tuu nommâ lii?

Mikä sinun nimesi

Maht vajah onne?

Lah-uv uáddám pyereest?

Vyelgeen-uv (2) /Vyelgip-uv olgos?

Vyeššeen-uv (2) Vuoššâp-uv käähvi?

6.2. Työntekijän perehdyttäminen, ohjaus ja tukeminen

Perehdyttämisellä tarkoitetaan kaikkia niitä toimenpiteitä, joiden avulla uusi työntekijä oppii tuntemaan työpaikkansa, sen tavat, ihmiset ja työnsä sekä siihen liittyvät odotukset. Työntekijän on tärkeää heti työsuhteensa alussa ymmärtää se, että saamelainen ikäihminen vanhustyön asiakkaana on oikeutettu saamaan *positiivista erityiskohtelua*. Tämä tarkoittaa sitä, että saamen kielen ja kulttuurin huomioivassa vanhustyössä käytetään erityistoimia, jotka mahdollistavat saamelaisen ikääntyneen elää oman kulttuurinsa mukaista elämää. Sen toteuttamiseksi tarvitaan saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden rekrytointia, priorisointia, työsuhteiden pysyvyyttä ja erityispalkkausta.

Työnohjaus auttaa työntekijöitä saavuttamaan heille asetetut tavoitteet. Työnohjaus on työntekijöiden oppimista tukeva prosessi, jonka aikana ohjattavia tuetaan erilaisissa työhön liittyvissä pulmissa, kehitetään heidän vuorovaikutustaitojaan, edistetään henkilökohtaista kasvua sekä ammatillisia valmiuksia.

Voidakseen ja jaksakseen kehittää palvelun laatua saamelaiskulttuurin lähtökohdista työntekijät tarvitsevat siihen esimiesten tukea ja kannustusta ohjauksen ja tiedon lisäksi.

NÄIN TOIMIN UUDEN TYÖNTEKIJÄN PEREHDYTTÄJÄNÄ JA OHJAAJANA

- Kerron uudelle työntekijälle saamelaisten asiakkaiden oikeuksista.
- Käymme yhdessä läpi Saamelaisen vanhustyön työkalupakin toimintaohjeet ja suositukset.
- Rohkaisen uutta työntekijää kysymään aina, kun hän ei tiedä miten toimia tai hän haluaa perusteluja toiminnalleen.
- Kerron mitä erityispiirteitä liittyy saamelaisen asiakkaan kohtaamiseen.
- Otan työpalavereissa puheeksi sen, miten voimme paremmin vastata saamenkielisten asiakkaidemme kielellisiin ja kulttuurisiin erityistarpeisiin.
- Työpaikallani tulee olla järjestettynä saamen kieltä ja kulttuuria huomioivaa työnohjausta.

6.3 Sosiaali- ja terveydenhuoltohenkilöstön vastuu

Saamelaisessa vanhustyössä henkilöstön vastuulla on saamelaisasiakkaan perusoikeuksien turvaaminen ja erityistarpeiden tunnistaminen sekä vastuu ikääntyneen mahdollisuuksista saamen kielen ja kulttuurin ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Hoito ja palvelun laatu ovat riippuvaisia työntekijöiden tiedoista, kyvyistä ja halusta havaita asiakkaasta enemmän kuin heidän päivittäiset perustarpeensa. Siihen, miten näemme ikäihmisen tarpeet ja haasteet vaikuttaa paljon se missä ajassa elämme.

Henkilöstön vastuulla on ”nähdä” ihminen, hänen kulttuuritaustansa ja tarpeensa:

- kulttuurintuntemus ei pelkästään riitä vaan merkitystä on sillä, mitä työntekijä käytännössä tekee sillä tiedolla,
- ottaako hän huomioon päivittäisessä työssään paikalliset kulttuurilliset tarpeet,
- mihin hän ei kiinnitä huomiota vaikka pitäisi,
- näkeekö hän sen niin tärkeänä, että voi siirtää sen osaksi palvelua/työmenetelmiä,
- uskaltaako hän tehdä sen,
- uskaltaako hän puhua päivittäisessä vuorovaikutuksessa kulttuuriin liittyvistä asioista avoimesti,
- onko hänellä työkavereita keiden kanssa toteuttaa se,
- hyväksyykö esimies sen,
- toteuttaako esimies sen työyhteisössä.

Johdon ja esimiesten ymmärrys, johtamistapa sekä vallankäyttö vaikuttavat merkittävästi siihen miten työntekijät uskaltavat ottaa saamelasia koskevia asioita esille työssään. Onko tässä yksikössä sallittua puhua saamelaisista, onko esimies kiinnostunut erilaisista kulttuureista? Uskallanko työntekijänä ottaa saamelaisia puheeksi? On tärkeää, että asiakas voi luottaa siihen, että työntekijä ymmärtää oikein mitä asiakas tarkoittaa.

Lisäksi henkilöstön tulee työssään huomioida:

- **Ihmisarvon kunnioittaminen.** Saamelaista asiakasta kohdellaan ja kohdataan arvokkaana yksilönä. Ihmisen kulttuuritaustaa kunnioitetaan.
- Asiakkaan **Itsemääräämisoikeuden periaatteen** kunnioittaminen ja edistäminen työyhteisön arjen käytännöissä. Asiakkaan tulee saada tietoa hoidostaan sekä vaikuttaa siihen.
- **Oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuus.** Jokainen asiakas kohdataan tasavertaisesti. Ihmisiä ei aseteta arvojärjestykseen kansalaisuuden, kulttuurin, kielen tai sosiaalisen taustansa mukaan.
- **Luottamuksellisuus.** Asiakas voi luottaa siihen, että hänen tarpeensa tulevat huomioiduiksi työntekijän kautta. Asiakas tarvitsee työntekijänä apua ymmärtämään ja ylläpitämään identiteettiään ja minäkuvaansa.
- **Vastuullisuus.** Asiakasta hoidetaan yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

Hoito ja palvelun laatu ovat täysin riippuvaisia henkilöstön ymmärryksestä. Jos työntekijä ei näe ikäihmisen tarpeita ja kiinnitä niihin huomiota, palvelun laatu ei parane.

6.4 Palveluista tiedottaminen

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista - mukaan asiakkaalla on oikeus saada selvitys terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksesta sekä muista hänen hoitoon liittyvistä asioista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan.

Ikälaki velvoittaa kuntia suunnittelemaan toimintaansa vastaamaan paremmin väestön ikääntymiseen, tukea ikäihmisten toimintakykyä sekä varmistaa palvelujen laatu.

Terveydenhuollon ammattilaisen tulisi antaa asiakkaalle tieto siten, että asiakas sen ymmärtää.

lääkille ihmisille ja heidän omaisilleen on tärkeää tiedottaa saatavilla olevista palveluista.

Erityisesti on kerrottava seuraavista asioista:

- mitä apua palvelu sisältää,
- mistä palveluja voi saada,
- keihin voi ottaa yhteyttä,
- miten toimintaa toteutetaan,
- mitä palvelu maksaa.

lääkiltä itseltään saa arvokasta asiantuntija-apua, kun tiedottamista suunnitellaan. läkkäiden mielipiteet tiedottamiskanavista, tiedotteiden sisällöstä, kielestä ja ulkoasusta auttavat saamaan halutun viestin paremmin perille.

Saamenkielisten palveluiden osalta tiedottamisella on vielä tärkeämpi rooli kuin palvelutuotannossa keskimäärin. Saamenkieliset palvelut ovat uusia, eikä ihmisillä useinkaan ole entuudestaan kokemusta tai käsitystä niistä. Tiedottamista parantamalla voidaan suhteellisin pieninkin ponnisteluin edistää merkittäväällä tavalla asiakkaiden ja palvelujen kohtaamista.

Hyviä tiedottamiskanavia ovat

- Kunnan, järjestöjen, seurakunnan ja muiden yhteistyötahojen verkkosivuilla voidaan tiedottaa palveluista.
- Kunnan selkokielen ja ajantasainen palveluopas.
- Henkilökohtainen tiedote tai kirje asiakkaalle.
- Julkiset tiedotusvälineet, kuten paikallislehdet ja – radiot (Yle saameradio), ovat hyviä kanavia palveluista tiedottamiseen. Tiedotusvälineet voidaan kutsua mukaan jo palvelun suunnitteluvaiheessa.
- Tiedotustilaisuudet tai tietoiskut jonkin muun tilaisuuden tai tapahtuman (esim. ikäihmisten tapahtumat, kerhot) yhteydessä.

7. Liitteet

1. Saamelaiseen vuotuiskiertoon perustuva toiminta (lyhennetty kaaviokuva)
2. Saamelainen vuotuiskierto kalenterina (lisätään 2014)
3. Saamelaisen asiakkaan taustatietolomake
4. Saamelaiserityinen palvelu vanhustyössä – mallinnus
5. Saamenkielisten työntekijöiden tehtävänkuvauksia (lisätään 2014)

TALVI (marras-joulu-tammikuu)

ELINKEINOIHIN LIITTVÄ AIKA

Poronhoito

Vaadinten lypsy aika päättyy marraskuussa

Porojen rykimäaika loppuu

Poroerotukset ajankohtaisia

Tokkakunnat alkavat koota

elojaan

Poron teurastukset alkavat

Kalastus

Juomustusaika järvillä

Siian kutu parhaimmillaan

marraskuussa

Metsästys ja keräily

Ansapyynti

Maatalous

LUONTO

Pakkaset

Kaamosaika

Revontulet

Jos uudenvuoden vastaisena yönä näkyy tähtiä, tulee hyvä hillakesä.

Jos Paavalinpäivänä on lauha ilma, niin koko talvikin on lauha

MERKKIPÄIVÄT

Pyhäinmiestenpäivä

Isak Saban syntymä-
liputuspäivä 15.11.

Adventtisunnuntait

Joulu

Uudenvuoden päivä

Loppiainen

YHTEINEN TOIMINTA

Keitetään yhdessä selkäkeitto

Puhdistetaan suolia

Tehdään makkaroituja ja kumpuksia

Sahataan poronlihoja palasiksi -

Pakastetaan poronlihoja

Valmistetaan turskaa ruoaksi

(Utsjoki)

Leivotaan yhdessä

Tehdään lumitöitä

Tehdään polttopuita

Tehdään pieniä korjaustöitä

Seurataan säiden muuttumista

Korjataan verkkoja

Mennään juomuksille

(verkkokalastusta talvella)

Sulatetaan pakasteita

Lämmitetään taloa

Odotetaan aurinkoa

Tervehditään aurinkoa, kun se

nousee tammikuun puolenvälin

jälkeen

MUISTELU

Keskustellaan poroerotuksista; missä erotukset ovat juuri nyt jne.

Keskustellaan saamenpukujen valmistamisesta, silkkiä hapsuttamisesta jne.

Keskustellaan työkalujen korjaamisesta

Muistellaan, mitä asiakkaan elämään on kuulunut tähän vuodenaikaan ja mitä tapahtuu nykyään

Muistellaan savotta-aikoja (Vuotso)

KÄSITYÖT

Valitaan vaatenahkat

porontaljoista

Neulotaan kirjovanttuja

Korjataan lapinpukuja

Ommellaan vaatteita

Korjataan työkaluja

Tehdään sisnapusseja

Hapsutetaan huivisilkkejä

Näskätään koipia

YHTEINEN TOIMINTA

Katsellaan yhdessä valokuvia Jouluista vuosien varrelta

Käydään joulukirkossa

Veisataan jouluvirsiä

Lauletaan joululauluja

Luetaan

Jouluevankeliumia

Luetaan paikallisten

kirjailijoiden kirjoja

MATERIAALIVINKIT JA LÄHTEET

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS

Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlágádus

Anaráš kalender 2013

<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/talvi>

<http://www.siida.fi/sisalto/lapsille-ja-opiskelijoille/vuodenajan-teema/arkisto/revontulet-2013-isen-taivaan-valonytelm>

Mearragáttis duoddari – sámá borramuš institušuvnnas - keittokirja

Äänikirja "Sire girji"

Virsi-cd Heáhtá, álbmajoavku 1-5

KEVÄTTALVI (helmi-maaliskuu)

Liite 1 (2)

ELINKEINOIHIN LIITTYVÄ AIKA

Poronhoito

Viimeiset poroerotukset
Tokkakunnat alkavat hoitaa omia siitojaan

Kuivatlihat suolataan ja laitetaan kuivumaan

Kalastus

Raudun juomustus alkaa
Matinpäivänä ja mateen kalastus on parhaimmillaan
Pilkillä käynti

Metsästys ja keräily

Pyydetään riekkoja ansalla

Maatalous

Lampaat karitsoivat Lehmät alkavat poikia
Kynttilänpäivänä 2.2 kerittiin ennen vanhaan lampailta talvivillat pois

LUONTO

Aurinko nousee, valo lisääntyy

Odotellaan kevään tuloa

Matinpäivänä karhu kääntää kylkeä nukkumapesässään ja silloin alkavat tuiskut

Maaliskuu on joutsenten ja pulmusten tulokuukausi

MUISTELU

Jutellaan auringon noususta ja kevään merkeistä luonnossa nyt ja ennen

Keskustellaan Marianpäivän markkinoista, mitä tapahtui ennen ja mitä nyt

Keskustellaan ja muistellaan Marianpäivän kirkonmenoja

Keskustellaan ja muistellaan Marinanpäivän porokilpailuista

MERKKIPÄIVÄT

Saamelaisten kansallispäivä, liputuspäivä 6.2.

Matinpäivänä 24.2. talvi on puolessa välissä

Suomen Saamelaiskäräjien perustamispäivä, liputuspäivä 2.3.

Ortodokseilla paasto alkaa

Huhtikuussa vietetään

Marianpäivää, joka on liputuspäivä -

Marianpäiväjuhlat Hetassa

YHTEINEN TOIMINTA

Nostetaan yhdessä

saamenlippu salkoon

Juhlistetaan saamelaisten kansallispäivää esim. niin, että tarjotaan juhlaruokaa

Pukeudutaan juhlavaatteisiin

Katsellaan yhdessä valokuvia

Luetaan ääneen paikallisten kirjailijoiden kirjoja

Katsellaan saamenpukuja

/kuvia puvuista

Pidetään yhteyttä asiakkaan omaisiin ja läheisiin

YHTEINEN TOIMINTA

Korjataan verkkoja

Tehdään lumitöitä

Maistellaan kuivalihaa

KÄSITYÖT

Tehdään karvakenkiä

Neulotaan kirjojantuita

Keskustellaan saamenpukujen valmistamisesta, silkkiä hapsuttamisesta jne.

Keskustellaan saamenpuvun korjaamisesta/korjataan yhdessä saamenpukua asiakkaan kanssa

Keskustellaan työkalujen korjaamisesta/korjataan työkaluja yhdessä asiakkaan kanssa

MATERIAALIVINKIT JA LÄHTEET

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS

Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlagádus

Anaráš kalender 2013

Tietoa Marianpäivästä .<https://sites.google.com/site/heahtamarjjabeaivvit/fi/marianpaeivien-historiaa>

<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/kevattalvi>

Yleistä tietoa saamenpuvuista ja saamenpukujen mallit . <http://www.samiduodji.com/5>

KEVÄT (huhti-toukokuu)

Liite 1 (3)

ELINKEINOIHIN LIITTVÄ

AIKA

Poronhoito

Porot alkavat vasoa,
Erkinpäivänä vasotus
parhaimmillaan

Kalastus

Puhuminen lohesta alkaa ja
lohikuume nousee (Utsjoki)

Harjus kutee

Metsästys ja keräily

Maatalous

LUONTO

Aurinko on korkealla

Pihat alkavat sulaa

Hanget kantavat

Huhtikuu oli ennen vanhaan
korpin kuukausi

Toukokuu on vasankuu

Millainen sää on Yrjönpäivänä, niin
sellainen on koko kevään.

Varhaisimmat muuttolinnut

alkavat saapua esim. hanhi

Jos hanhi tulee ennen

Vapunpäivää, niin talviset säät

eivät kestä enää pitkään

Lumi muuttuu sohjoksi

Jos suviyöt ovat kylmiä, niin kylmiä

öitä riittää Yrjönpäivään saakka

Jos ristinpäivänä suveaa, niin kesä

tulee kohta, mutta jos pakastaa,

niin kylmät jatkuvat 40 päivää

Käki kukkuu, metso on soitimella,

mahlaneste valuu, tuohi irtoaa ja

susi penikoi

MERKKIPÄVÄT

Palmusunnuntai

Pitkäperjantai

I Pääsiäispäivä

II Pääsiäispäivä

Vapunpäivä

Suviyöt 12.–14.4.

Ristinpäivä 3.5.

Erkinpäivä 18.5.

Helatorstai

Helluntaipäivä

YHTEINEN TOIMINTA

Jutellaan auringosta ja kevään
merkeistä luonnossa

Seurataan säitä

Mennään vasanmerkkaukseen

Pakataan niestasäkki ja
mennään retkelle luontoon

Syödään kuivalihaa

Ulkoillaan niin paljon, kuin

mahdollista

Keitetään pannukahvia

asiakkaan reseptillä

Juodaan kahvit ulkona

Katsellaan muuttolintuja

Maistellaan mahlaa

YHTEINEN TOIMINTA

Omais tulevat käymään

Vietetään pääsiäistä

MUISTELU

Muistellaan menneitä

kevätaikoja

Muistellaan ja jutellaan

porokilpailuista

KÄSITYÖT

Kunnostetaan verkkoja

Tervataan veneitä

Korjataan työkaluja

MATERIAALIVINKIT JA LÄHTEET

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS

Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlagádus

Anarâš kalender 2013

<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/kevat>

<http://www.saamicouncil.net/?deptid=2224>

KEVÄTKESÄ (kesäkuu)

Liite 1 (4)

ELINKEINOIHIN LIITTVÄ AIKA

Poronhoito

Viimeiset vasat syntyvät

Poro alkaa palkia

Vasan merkkkaus alkaa

(Vuotso, Inari)

Kalastus

Harjus, siika ja hauki kutevat

Kalastus metsäjärviltä alkaa

Siianpyyntiaika (Inari)

Nuottausaika alkaa, mm.

Sevettijärvellä on tapana

kalastaa yölläkin

Rysäkalastus alkaa

Lohensoutu alkaa Tenolla

Turistiaka/matkailukausi alkaa

Utsjoella

Metsästys ja keräily

- koivun ja männyn juurien

keräämisaika

- parkin (pajun ja koivun

kuorien) keräämisaika

Maatalous

YHTEINEN TOIMINTA

Kylvetään perunat

Juhannusviikolla

Tehdään porojuustoa

Valmistetaan kalaruokia

Keitetään rantakalaa

Keitetään kalasoppaa

Maistellaan suolakalaa

Käydään seuraamassa kulcutusta
joella

Tehdään saunavastoja

Keitetään pannukahvit ja

juodaan kahvit ulkona

Retkeillään pihalla ja maastossa
mahdollisuuksien mukaan

Tehdään lehtikerppuja tuttujen

ihmisten vasoille ja poroille

Kaadetaan polttopuita

Viehe- ja verkkolalastellaan

LUONTO

Odotellaan, että viimeiset

jäät lähtevät

Odotetaan kesää

Keskiyön auringon aikaa

Suopursu kukkii "niliaika"

Millainen sää on

Juhannuksena sellainen on

Jaakonpäivään saakka

Sääski saapuu

Juhannusviikolla

Hilla kukkii

MUISTELU

Säiden seurantaa ja muistelua
säistä

Jutellaan ja muistellaan

aurinkoon ja kesään liittyvistä

muistoista

Odotetaan ensimmäistä lohta

ja muistellaan menneitten

aikojen lohikalastusta

(Utsjoki)

KÄSITYÖT

Kerätään juuria

Tehdään parkkia

Nivotetaan poronahkoja

Parkitaan poronahkoja

Korjataan ja tervataan venettä

Leikataan kenkäheiniä

MERKKIPÄVÄT JA JUHLAT

Yötönyö alkaa 20.6.

Juhannus

YHTEINEN TOIMINTA

Tähän aikaan käy yleensä paljon
vieraita; omaisia, läheisiä,
sukulaisia, turisteja –
seurustelua vieraiden kanssa.

Kannetaan juhannus-kokkopuita
rantaan

Vietetään Juhannusta

Pukeudutaan saamenpukuihin

kesäjuhliin

MATERIAALIVINKIT JA LÄHTEET

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS

Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlagádus

Anarâš kalender 2013

<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/kevatkesa>

KESÄ (heinäkuu)

ELINKEINOIHIN LIITTVÄ AIKA

Poronhoito

Vasan merkkusaika
tunturissa

Poron lypsämisaika

Takkaporot etsitään

Kalastus

Verkkokalastus- ja
viehekalastusaika järvillä

Metsästys ja keräily

Mustikka-aika

Hilla-aika

Maatalous

Kenttäniittyjä ja
jänkäniittyjä niitetään

LUONTO

Vuoden lämpimintä aikaa

Kesä on parhaimmillaan

Marja- ja heinänteko aika

Yötön yö

Naisten viikolla sataa aina

Mätäkuu alkaa 23.7.

Jos tappoi sääsken ennen

Jaakonpäivää, niin tilalle tuli

kymmenen lisää, jos jälkeen

Jaakonpäivän, niin samalla

kuoli kymmenen sääskeä lisää

Liite 1 (5)

MERKKIPÄIVÄT

Inarinsaamelaiset kirkkopäivät

Lohirieha Utsjoella

Naisten viikko 18–24.7.

Jaakonpäivä 25.7.

Uulanpäivä 29.7.

YHTEINEN TOIMINTA

Tähän aikaan käy yleensä paljon
vieraita; omaisia, läheisiä,
sukulaisia, turisteja –
seurustelua vieraiden kanssa.

YHTEINEN TOIMINTA

Luonnon tarkkailu

Keskustelua siitä, tuleeko

mustikoita ja hilloja

Puhutaan heinänteosta

Puhutaan polttopuiden teosta

Tarkkaillaan perunoiden varsia,

miten ne kasvavat

Tarkkaillaan, onko myyriä

kaivamassa perunamaata pilalle

Ruoan laitto yhdessä

Säiden seuranta

Niestasäkin pakkaaminen

Marjojen pakastaminen

Ulkoillaan niin paljon kuin

mahdollista

Retkeillään luonnossa

Poimitaan ja syödään hilloja ja

mustikoita

Tehdään kaadetuista puista

polttopuita

MUISTELU

Puhutaan kalastuksesta

verkoilla ja vieheillä

Muistellaan vanhoja

kalastusreissuja

Puhutaan ja muistellaan

marjastusreissuista ja -

paikoista

Puhutaan ja muistellaan

karhuista hillaängillä

Keskustellaan ja muistellaan

siitä, tuleeko sieniä ja

porolle ruokaa, kasvavatko

porot

KÄSITYÖT

Värjätään lankoja luonnon

kasveilla ja sienillä

Puhutaan kenkäheinien

keräämisestä

Kerätään kenkäheiniä

mahdollisuuksien mukaan

MATERIAALIVINKIT JA LÄHTEET

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS

Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlágádus

Anarâš kalender 2013

<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/kesa>

SYYSKESÄ (elokuu)

ELINKEINOIHIN LIITTVÄ AIKA

Poronhoito

Porojen karvanluontiaika
Porot syövät sieniä tähän aikaan ja vahvistuvat syksyä varten

Elokuun viimeisellä viikolla alkaa porovuosi

Kalastus

Järvikalastusta verkoilla ja vieheillä

Juutuanjoen kalastus on parhaimmillaan

Elokuun viimeisellä viikolla ahvenen mäti alkaa olla syötävää

Metsästys ja keräily

Mustikka-aika ja hilla-aika parhaimmillaan - Hirven metsästys alkaa

Maatalous

YHTEINEN TOIMINTA

Säiden seuranta

Tarkkaillaan sienien määrää

Marjastus

Kenkäheinien leikkaaminen

Verkoille meno

Nuottaamisen seuraaminen rannalta

Marjojen pakastaminen

Tarkkaillaan perunan varsia

Tarkkaillaan onko myyrät kaivamassa perunamaata pilalle

Retkeily

Leivotaan marjapiirakoita

Pullataikinaan leivottu

marjapiirakka on tärkeää

LUONTO

Elokuu on ennen ollut niittokuukausi

Laurinpäivänä tulee tavallisesti ensimmäinen hallayö, mutta jos on lämmintä, niin koko syksy on lämmin

Millainen sää Perttulinpäivänä, sellainen koko syksyn

Jos livarinyönä on maa huurteessa, niin silloin tulee pitkä ja kaunis syksy

Kesäsesonki alkaa loppua

Auringon valo alkaa vähetä

MUISTELU

Puhutaan kalastuksesta
Muistellaan vanhoja kalastusreissuja

Puhutaan ja muistellaan marjastusreissuista ja -paikoista

Puhutaan ja muistellaan karhuista hillajängillä

Keskustellaan ja muistellaan siitä, tuleeko sieniä ja porolle ruokaa, kasvavatko porot

KÄSITYÖT

Sisnatyöt

Värjätään villalankoja luonnon kasveilla ja sienillä

Puhutaan kenkäheinien keräämisestä

Kerätään kenkäheiniä mahdollisuuksien mukaan

Liite 1 (6)

MERKKIPÄIVÄT

Laurinpäivä 10.8.

Saamen lipun hyväksymispäivä, 15.8. liputuspäivä

Saamelaisneuvoston

perustamispäivä 18.8., liputuspäivä

Perttulinpäivä 24.8.

YHTEINEN TOIMINTA

Katsellaan yhdessä valokuvia

Katsellaan kuvia saamen lipusta

Luetaan yhdessä saamelaisten historiasta

Materiaalivinkit

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS

Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlagádus

Anarâš kalender 2013

<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/syyskesa>

SYKSY (syyskuu)

ELINKEINOIHIN LIITTVÄ AIKA

Poronhoito

Porojen palkiminen loppuu
Porojen rykimäaika alkaa
syyskuun loppupuolella

Kalastus

Kala on paennut järvien
syvänteisiin ruska-ajaksi
Mikkelililtä reeska nousee
jokeen kutemaan ja
ensimmäiset
raudunkutuverkot heitetään
veteen

Metsästys ja keräily

Hirven metsästysaika
Maalinnut ovat arkoja ruska-
aikaan
Puolukoiden poiminta-aika
Karpaloiden poiminta aika
Mikkelililtä hanhi muuttaa
etelään
Maatalous

LUONTO

Syyskuun ensimmäisellä viikolla
rautu ja taimen kutevat
Suurin osa muuttolinnuista alkaa
valmistautua muuttomatkalle
Ruska on voimakkaimmillaan
Kovat tuulet, vesi- ja räntäsateet
alkavat
Jos Mikkelinpyhäpäivänä on
lauhaa, niin lauha sää kestää
koko rykimäajan, mutta jos on
kylmää, niin kylmät säät
kestävät koko rykimäajan

MUISTELU

Tarkkaillaan luontoa ja
muistellaan menneitä
syksyjä
Puhutaan puolukoiden
poimimisesta ja muistellaan
vanhoja puolukkapaikkoja ja
-reissuja
Puhutaan hirvenpyynnistä ja
muistellaan entisiä
pyyntireissuja

KÄSITYÖT

Sisnatyöt
Värjätään villalankoja luonnon
kasveilla ja sienillä
Lutien teko

Liite 1 (7)

MERKKIPÄIVÄT

Mikkelinpäivä 29.-9.

YHTEINEN TOIMINTA

Katsellaan yhdessä valokuvia

YHTEINEN TOIMINTA

Seurataan ja keskustellaan
ilmoista
Nostetaan perunat ja
keskustellaan perunan nostosta
Puolukoiden poimiminen
Syödään puolukoita
Puolukoiden survominen
Keitetään puolukkapuuroa

MATERIAALIVINKIT

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS
Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlagádus
Anaráš kalender 2013
<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/syksy>

SYYSTALVI (lokakuu)

ELINKEINOIHIN LIITTVÄ

AIKA

Poronhoito

Hirvaan rykimä on parhaimmillaan
Birgitanpäivä -viikolla
Ensimmäiset poroerotukset alkavat
Kaikki porosta saatavat osat kerätään talteen

Kalastus

Siian kutu alkaa
Birgitanpäivä -viikolla

Metsästys ja keräily

Maatalous

LUONTO

Talviyönä alkavat pohjois- ja koillistuulet ja syksypakkaset
Lammet ja pienemmät järvet alkavat jäätyä

Jos Simonpäivänä on lauhaa, niin koko talvi on lauha.

Jos Simonpäivänä ovat kaikki lehdet pudonneet puista, niin silloin on Valpurista pälv maassa

Valo alkaa vähentyä

Maa alkaa jäätyä

Lumi sataa maahan

MUISTELU

Muistellaan millaisia poroerotukset ovat olleet ennen

Muistellaan elämän muutoksesta muutamassa vuosikymmenessä esim. evakosta tähän päivään

Muistellaan allasevakkoaikaa (Vuotso)

KÄSITYÖT

Tiuhtatyöt

Lapinpuvun korjaaminen

Kirjovanttuiden korjaaminen

Näskätään poron koipinahkoja

Kuivataan poron koipinahkoja

Liite 1 (8)

MERKKIPÄIVÄT

Birgitanpäivä 7.10.

Talviyö 14.10.

Simonpäivä 28.10.

YHTEINEN TOIMINTA

YHTEINEN TOIMINTA

Säiden seuranta
Verkoille meno
Pakasteiden sulattaminen
Kalan suolausta
Lihan suolausta
Joulun valmistelut alkavat
Tarkkaillaan luontoa ja keskustellaan lumen tulosta

MATERIAALIVINKIT

Astrid Turi Gaup: Luonddumearkkat Davvi Girji OS
Marit Mikkelsdatter Eira Murud: Jahki Sámis Čálliidlagádus
Anarâš kalender 2013
<http://www.siida.fi/sisalto/8-vuodenaikaa/syystalvi>

SAAMELAISEN ASIAKKAAN TAUSTATIETOLOMAKE**Omaisille tiedoksi:**

Tämä asiakkaan taustatietolomake toimii apuvälineenä siihen, että voimme antaa asiakkaalle mahdollisimman yksilöllistä ja henkilökohtaista palvelua. Henkilöstö ei tunne tarpeeksi hyvin asiakkaan taustoja ja jotkut asiakkaat ovat huonomuistisia, joten heille voi olla vaikeaa pukea ajatuksiaan ja tunteitaan sanoiksi.

Me työntekijät emme tunne jokaista asiakasta, emmekä tiedä millaisia mielenkiinnon kohteita heillä on aikaisemmin ollut. Tämän täytetyn lomakkeen avulla meillä on mahdollisuus tarjota paremmin asiakkaalle sopivaa toimintaa ja keskusteluaiheita.

Haluamme sellaisia tietoja, jotka ovat hyödyksi päivittäisessä seurustelussa. Haluamme keskustella paremmin asiakkaan kanssa ja löytää henkilökohtaisia ja yksityisiä keskustelunaiheita sekä järjestää sellaista toimintaa, josta asiakas pitää.

Pyydämme täyttämään lomakkeen kysymykset huolellisesti, että saisimme asiakkaan kannalta mahdollisimman hyödyllistä tietoa hänen jokapäiväiseen elämäänsä.

Asiakkaan nimi / saamelaisnimi/ äidinkieli (pohjois-, inarin- vai koltansaame)

_____ / _____ / _____

1. Omaisen nimi/ saamelaisnimi, sukulaissuhde ja yhteystiedot

_____ / _____ / _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

2. Omaisen nimi/ saamelaisnimi, sukulaissuhde ja yhteystiedot

_____ / _____ / _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

3. Omaisen nimi/ saamelaisnimi, sukulaissuhde ja yhteystiedot

_____ / _____ / _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

4. Omaisen nimi/ saamelaisnimi, sukulaissuhde ja yhteystiedot

_____ / _____ / _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

5. Omaisen nimi/ saamelaisnimi, sukulaissuhde ja yhteystiedot

_____ / _____ / _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

6. Omaisen nimi/ saamelaisnimi, sukulaissuhde ja yhteystiedot

_____ / _____ / _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

7. Omaisen nimi/ saamelaisnimi, sukulaissuhde ja yhteystiedot

_____ / _____ / _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

Ammatti ja työpaikka:

Kuinka kauan on toiminut ammatissaan ja kenen palveluksessa on ollut työssä. Kuinka kauan työt ovat kestäneet? Onko asiakas ollut työssä eläkeiän jälkeen?

Asuinpaikat elämänsä aikana:

Asiakkaan kotipaikat, lapsena, aikuisena ja eläkeläisenä. Lyhyt kuvaus paikoista. Mitkä ovat saamenkieliset paikannimet?

Kansalaisuus: _____

Puoliso/elämäkumppani:

Nimi, syntymäpäivä, ammatti, naimisiinmenopäivä/vuosi. Puolison nykyinen osoite. Merkittävät tiedot (muistot), joita koette tärkeänä ottaa esille.

Uskonto:

Onko asiakkaamme ollut jonkun uskonnollisen seurakunnan jäsen? Onko hänellä ollut mielenkiintoa kristilliseen musiikkiin ja lauluihin? Onko hän käynyt säännöllisesti kirkossa?

Lukeminen/kirjoittaminen:

Millaisia sanomalehtiä, kirjoja, aikakauslehtiä asiakkaalla on ollut tapana lukea. Onko kuunnellut äänikirjoja? Käyttääkö asiakas silmälasia tai lukulaseja? Pystyykö asiakas lukemaan tai kirjoittamaan tällä hetkellä?

Laulaminen ja musiikki:

Millaisesta musiikista asiakas on kiinnostunut? Onko hän itse laulanut tai soittanut jotakin instrumenttia? Mitä? Onko hän ollut laulukuoressa? Onko joku musiikinlaji, josta asiakas ei pidä?

Joikaaminen:

Onko asiakkaalla oma joiku? Joikaako hän itse?

Yhdistykset:

Onko asiakas ollut jäsenenä/toiminut aktiivisesti jossakin yhdistyksessä, urheiluseurassa, klubissa, organisaatiossa, eläkeyhdistyksessä jne? Onko asiakkaalla ollut luottamustoimia?

Muut kiinnostuksen kohteet:

Onko asiakkaalla muita kiinnostuksen kohteita, joita meidän olisi hyvä tietää? Esim. matkustaminen, mökkeily, kalastus, teatteri, filmit, pelit jne? Pitääkö asiakas kahvittelusta?

Aikaisemmat sairaudet:

Kuvaile asiakkaan sairauksia lyhyesti. Onko asiakas ollut sairaalassa, terveyskeskuksessa jne?

Milloin?

Muut tiedot:

Onko sellaisia muistoja, tapahtumia ja ihmisiä, joita asiakas muistelee mielellään?

Saamelaiserityinen palvelu vanhustyössä

1. LUOTTAMUKSELLISEN SUHTEEN RAKENTAMINEN**Aktiivinen, rohkea kommunikointi saamenkielellä**

Saamenkieli ja -kulttuuri: turvallisuutta tuottava asia. Miten tervehdit, mihin sijoitut?	Kiireetön kohtaaminen	Jutus-teleminen	Aikaa tutustumiseen ja suhteen luomiseen	Tutuksi tuleminen
	Luottamus on ansaittava	Rinnakkain puhuminen	Vaikeiden asioiden esiintuominen vrt. asioita ei sanota suoraan	Kahvistelu - Ruokailu
Toisen talon asioita ei kerrota toisessa talossa. Vaitiolon lunastaminen.	On ihminen jolle soittaa ja jonka saa kiinni.	Säännöllinen yhteydenpito. Työntekijä on aktiivinen.	Viestin vieminen. Tukena ja turvana oleminen.	

Tilannekartoituksen tekeminen yhdessä

Saamelaiserityinen palvelu vanhustyössä

2. KUUNTELU JA KESKUSTELUT

Kiireetön yhdessäolo, kuuntelu ja keskustelut

Aito läsnäolo

Aktiivinen, avoin kuunteleminen ja valmius kuulla kaiken.

Aistiminen milloin on vaikeiden asioiden puheeksiottamisen hetki. Havainnointi kaikilla aisteilla.

Vaikeuden hautumaan jättäminen. Harkinta-aikaa ja miettimistä.

Kierto-ilmaisuiden käyttäminen

Keskustelu toiminnan lomassa. Helpompi puhua samalla kun tehdään jotakin.

Tarinoiden kautta asioiden esille ottaminen. Tarinaan sisältyvä opetus.

Kun otat huolen puheeksi, sinulla on tieto ja luottamus siihen mitä palvelua tähän voidaan tarjota ja miten huolta voidaan hälventää.

Luottamus elämän kietokulkuun ja luonnollinen suhtautuminen kuolemaan.

Kriisi- ja surutyö. Jälkihoito.

Palvelusuunnitelma. Yhteisymmärrys työntekijän työstä, sen sisällöstä ja kestosta.

3. YHDESSÄ TEKEMINEN JA TOIMINTA

Ihmisen voimavarojen mukaiset kuntouttavat ja virkistävät toimet omalla kielellä ja omaan kulttuuriin sitoutuen.

Keskustelu tekemisen lomassa	Ei herätetä aamulla ennen kuin itse herää	Pienet korjaustyöt	Tiuhata- ja sisnatyöt	Marjojen pakastaminen	Säiden seuranta
Kuulumiset		Lumen luominen, linkoaminen	Lapinvaatteiden katseleminen	Pakasteiden sulattaminen	Luonnon ja eläinten tarkkailu
Kerhoissa käyminen	Ruuan laitto yhdessä	Luudan tekeminen	Niestasäkin pakkaaminen (vyö, villasukat, suopunki...)	Kalassa käynti	Vuotuisiin töihin liittyvien merkkipäivien huomioiminen
Asiointi	Ruokailuajat omaan tahtiin	Perunoiden kylväminen	Lapinpuvun korjaaminen	Verkkojen selvittäminen	
Paikallisten kirjoittamien kirjojen ääneen lukeminen	Perinteiset ruuat	Lihan sahaaminen, paloittelu, pakastaminen	Kirjo-vanttuiden tekeminen	Poro-makkaroiden teko	Niestaporon nylkeminen
Valokuvien katselu	Polttopuut			Lihojen ja kalojen savustus	Kenkäheiniä leikkaaminen

Mitkä toimet ovat merkityksellisiä? Kysy myös lähiomaisilta. Ota selvää paikkakunnan historiasta.